

Latgalīša CV

nu senējās laiku da 21. godu symta

Latgalīša CV

no senējās laiku da 21. godu symta

Izdavums „Latgalīša CV” izstruodots ar projekta atbolstu:

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

RĒZEKNIS AUGSTŠKOLA

ESF projekts Nr.2009/0227/1DP/1.1.1.2.0/09/APIA/VIAA/071
„Teritoriālās identitātes lingvokulturoloģiskie
un sociālekonomiskie aspekti Latgales reģiona attīstībā”

Autori: Gusāns I., Lazdiņa S., Marten H.F.,
Murinska S., Pošeiko S., Šuplinska I.

Atb. redaktore: Sanita Lazdiņa

Latgalīšu volūdys korektore: Sandra Ūdre

Dizaina i fotografeju autors: Māris Justs

Papildynuotū izdavumu finansiali atbolsta Izgleiteibys i zynuotnis ministreja

LATGALĪŠA CV nu senējūs laiku da 21. godu symta

ISBN 978-9984-44-242-6

© Rēzeknis Augstškola, 2015
© Autoru kolektivs, 2015

SATURS

Īvods	4
Pamata dati	5
Religiskuo pīdereiba	9
Vizualais tāls	12
Viesture	14
Simboli	16
Izgleiteiba	18
Volūda	20
Eisa vuordneiceņa	29
Literatura	33
Medeji	35
Muzyka	38
Omoti	41
<i>Izmontuotuo literatura</i>	49

VASALS LATGOLĀ!

Latgola ir vīns nu Latvejis regionu, kurs vysaidu kulturviesturiskūs i sociaekonomiskūs nūtykumu rezultātā ir veidovīs atšķireigi, saleidzinojūt ar puorejū Latvejis teritoreju. Savutīs Latgolys pamatīdzeivuoituoji – senejūs latgaļu piecteci – atsašķir ar sovu volūdu, tradicejom i mentalitati. Kai pīziņš filozofs Pauls Jurevičs: *Eiropīši ir apmāram taidā pat attīceibā pret mums [latvīšim – izd. autori] kai mes pret latgalīšim, kas svaiguoki, emocionaluoki, juteiguoki par mums [latvīšim – izd. autori]* (Jurevičs 1973).

Itys izdavums atkluos Latgolys regiona styprusos pusis, īpazeistynuos Jius ar latgalīšu kulturys boguoteibu, Latgolys daudzveideibu kai volūdu, tai etniskuos i religiskuos pīdereibys ziņā. Taipat Jius dazynuosit arī par nūzeimeiguokajim nūtykumim Latgolys viesturē, par latgalīšu volūdys i literaturys kruošņumu i funkcionalitati. Sovutīs nūdalis par latgalīšu muzyku i plašsazinis leidzeklim atkluos latgalīšu volūdys izpaušmi myusdīnom atbilstūšūs žanrūs, rytmūs, izjiutuos i dūmuos. Skaitūt izdavumu, Jius varēsīt arī īsavuiceit bīžuok lītuotuos frazis ci vīnkuorši atsevišķus vuordus latgaliski.

Mes ticim, ka Latgolys regions spiej daudzveideigi pylīnveidotīs i atsateisteit, ka Latgolys cylvākūs nav pagaisuse gribiešona i saglobuot kulturviesturiskuos tradicejis, i radeit jaunys palīkūšys vierteibys.

Cerim, ka myusu sagataveitais materials paleidzēs Jums dziļuok īpazeit Latgolu i juos cylvākūs, varbyut pat atspākuos kaidu īseikstejušu pīrīskstotu ci stereotipu, ar itū ļaunūt atkluot i izprast Latgolys sovpatēibu i atteisteibys īspiejis regiona, vaļsts i Eiropys leidzīnī.

Lai skaiteišona roda pīcu i iņteresi!

Izdavuma autori

LATGALĪTS

❖ *Latgalīša* apzeimuojumys celišs nu vīnys nu senejuokūs i leluokūs baltu ciļšu – latgaļu. Vuords ar *e* pyrmajā daļā – *лемьзола* – sastūpams 11. g. s. Nestora hronikā i 13. g. s. Livonejis Indriča hronikā latiņu volūdā (*Letthi resp. Lethigalli*), kur jis pīmynāts kai idents apzeimuojumam *latvieši* (*Lethi*).

❖ 20. g. s. suokuos sabīdryskais darbinīks Fraņcs Kempys laikrokstā „Baltijas Vēstnesis” lītoj vuordus *Latgale* i *latgalieši*; 1910. g. teik izdūta gruomota „Latgalieši”. Pat da 20. g. s. 30. g. itys apzeimuojumys teik lītuots paraleli apzeimuojumam *latvīts*. Padūmu godūs nūsastyprynoņ tradiceja par latgalīti saukt Latgolys nūvoda īdzeivuoituoji. Myusu dīnuos ir vāruojama tendeņce ar *latgalīti* apzeimuoit i Latgolys latvīšus, i Latgolys regiona īdzeivuoituojus.

❖ Myusu dīnu Vydzemis i Latgolys teritoreja.

Nu suoku iz austrumu nu Daugovys — nu lībīšu da slavu ciļts rūbežu.

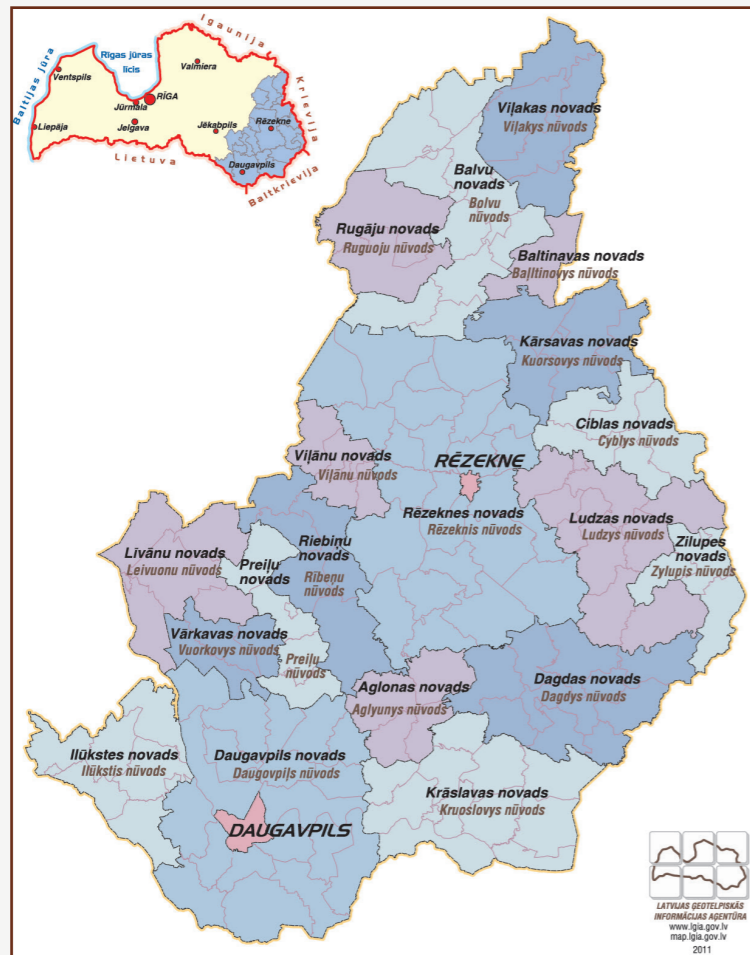
Pyрма latgaļu īšonys myusu dīnu Vydzemis i Latgolys teritoreju ilgstūši apdzeivova suomugru

ciļtis. Nu 1. da 4. g. s. latgali kūpā ar žemaišim, zemgalim i sielim veidova ciļšu savīneibu, tok, suocūt ar 5. g. s., itei savīneiba sasadaleja atsevišķuos žemaišu, zemgaļu, sieļu i latgaļu ciļtis. Ir redzīņš, ka latgali nu suoku dzeivova myusu dīnu Leitovys teritorejis zīmeļaustrumūs, Boltkrīvejis zīmeļūs, Zemgalis austrumūs i Latgolys dīnvydūs, savutīs 6.–7. g. s. suoce vierzeitīs iz zīmelim i jau 12. g. s. sasnidze apmāram myusu dīnu Latvejis zīmeļaustrumu rūbežu (Braidaks 2007). Latgaļu teritorejis austrumu rūbežs beja Velikuos upe.

◆ Latvvejis politiski administrativais īdalejums 12. g. s. beiguos (Olūts: *Latvija. Apdzīvotās vietas, M 1:400 000, SIA „Apgāds Jāņa sēta”.*)

- ❖ Viesturiskuos atteisteibys gaitā latgaļu apdzeivuotuos teritorejis ir sarukušys. Myusu dīnu Latgolsy geografiskī rūbeži tyka apstyprynuoti Latvejis Satversmē 1922. g.

- ❖ Piec 2009. g. administrativuo īdalejuma Latgolsy regionā ītylpst **19 nūvodi i 2 republikys nūzeimis piļsātys**. Vacuokuo i ari leluokuo Latgolsy piļsāta ir **Daugovpiļs** (piļsātys tīseibys nu 1582. g., piec 2014. g. datu – 87 403 īdzeivuotuoju, i jei ir ūtruo leluokuo piļsāta Latvejā). Sovutīs **Ludza** teik pīzeita par pyrmū rakstiskajūs olūtūs pīmynātū apdzeivuotū vītu Latvejā (1177). Par **Latgolsy sirdi** teik saukta **Rēzekne** (29 948 īdzeivuotuoju), partū ka jei geografiski atsarūn regiona centrā i 1917. g. Rēzeknē tyka pījimts viesturiskais lāmums par Latgolsy apsavinuošonu ar puorejim Latvejis nūvodim.

◆ Latgolsy nūvodi

- ❖ Latgolsy regiona īdzeivuotuoju skaits: **286 238** (2014. g. dati).
- ❖ Kūpejuo regiona plateiba: **14 547 km²** (**22%** nu vysys Latvejis teritorejis).
- ❖ Latgolsy regions ir cīš boguots ar iudinim, ni velti jū sauc par „**zylūs azaru zemi**”, partū ka jimā kūpumā ir **972 azari** i iudņa kruotivis, vysvairuok Latgolsy augstīnis Dagdys paugurainis teritorejā.

LATGOLĀ AT SARŪN:

- ◆ **Leluokais Latvejis azars** piec plateibys – Lubuons (80,7 km²).
- ◆ **Leluokais Latvejis azars** piec iudiņa tylpuma – Rāzna (405 mlj. m³)
- ◆ **Solom boguotuokais azars Latvejā** – Ješa azars (Ežezers) ar 35 solom.
- ◆ **Dziļuokais azars Baltejā** – Droidzs (*Drīdzis*) (63,1 m).
- ◆ **Mistiskim nūstuostim boguotuokais azars** – Čortoks (*Velnezers*).

- ❖ Latvejis liktiņupe **Daugova** Latgolu atdola nu Sielejis aba Augšzemis, sovutīs **Aivīkste** i **Pededze** – nu Vydzemis. Latgolsy teritorejā garuokuos upis ir **Dubna** (120 km), **Rēzekne** (116 km) i **Malta** (115 km).

- ❖ Latgolsy teritorejis leluokuo daļa pīdar Daugovys iudiņagivis baseinam, regiona zīmeļaustrumus aizjam Velikuos (*Mudovys*) baseins. 2007. g. nūgalē Latgolā tyka izveiduots sovs nacionalais parks – „Rāzna”, kam soveiga lela ainovyskuo i biologiskuo daudzveideiba.

◆ Daugova pi Leiksnys Daugovpiļs nūvodā

❖ Latgolys reljefs ir vysai daudzveidīgs, partū ka regiona rītumu daļā plešās Austrumlatvejis zemīne ar Lubuona leidzonumu juos pošā vīdā, a austrumu daļai soveigs paugurains reljefs, sovutīs Latgolys augstīne teritorejīs ziņā ir poša leluokuo augstīne Latvejā.

◆ Rāznys azars Rēzeknis nūvodā

LATGOLĀ AT SARŪN ARI NAZCIK ĪVĀROJAMU PAUGURU, KŪ LATVEJĀ DAJIUKTS SAUKT PAR KOLNIM:

- ◆ **Lelais Līpukolns** (289,3 m vjl) – piec absolutuo augstuma 3. augstuokuo viersyune Latvejā.
- ◆ **Dzierkaļu kolns** (286,3 m vjl) – piec relativuo augstuma (89 m) varonuokais Latvejis paugurs.
- ◆ **Muokūnkolns** (*Padebešu kolns*) (247 m vjl) – teiksmom apveitais kolns ar vacuokū vuocu krystnešu apmetni (*Volkenberga*) Latgolys teritorejā.
- ◆ **Sauliskolns** (211 m vjl) – kolns, nu kura varūt redzēt vysvaira azaru (niule īcīneits zīmys sporta centrys).

◆◆◆ Religiskuo pīdereiba ◆◆◆

❖ Latgola pīdzeivovuse plašu konfeseju spektru. Da pat 18. g. s. Latgolys teritoreju ir apdzeivovuši katuoli, staraveri, pareizticeigī, protestanti.

❖ Myusu dīnuos Latgolā dominejūšuo konfeseja ir Ruomys katuoli. 2009. g. Rēzeknis-Aglyunys diecezē ir saskaiteits 102 234 katuoļticeigūs, kas registriejušīs draudzēs i apmeklej dīvkolpuojumus.

◆ Aglyunys bazilika naktī iz 15. augustu

❖ Latgolā atsarūn ari Latvejis katolicisma centrys – Aglyunys Dīvamuotis Dabasūs pajimšonys bazneica. Jū 17. g. s. ir izcāluši dominikaņu ordeņa bruoli. 1980. g. Ruomys pavests Juoņs Puovuls II bazneicai daškiere bazilikys titulu. Sevкуру godu 15. augustā – Svātuos Jaunovys Marejis dabasūs pajimšonys dīnā – Aglyunys bazilika ir vīns nu popularuokūs svātceļņiku golamierķu.

◆ Aglyunys bazilika

Katuoli

- ❖ Jau 17. g. s. beiguos Latgolā ir rodušuos pyrmuos staraveru kūpīnys, kas izaveidovušys, staraverim bāgūt nu vojuošonu Krīvejā. Partū Latgolā ir lels staraveru lyugšonu nomu skaits.
- ❖ Eipaši īvārojams ir Sv. Nikolaja staraveru lyugšonu noms Rēzeknē (izcalts 1895. g., puorbyuvāts 1906. g.). Jam ir treis zvonī, kas līti nu sudobra i vara (1905. g. A. S. Lavrova bīdreibā Gatčinā). Vīns nu zvonu sver 4 948 kg i ir leluokais zvons Baltejā (zvona mēle – 200 kg).

◆ Sv. Nikolaja staraveru lyugšonu noms Rēzeknē

❖ Latgolys kulturviesturiskū ainovu veidoj krucifiksi (*solys krysti*) ceļmoluos, atainojūt katuoļticeibu i latgalīša byuteibu. Jī naratai ir muokslinīcyski gona saregžēiti veidojumi ar krystā systu Kristus tālu.

❖ Uora krysts latgalīša izpratnē ir nūstuošonys vīta, kur puorsakristeit, paceļt capuri, atdūt gūdu i lyugt Dīva paleidzeibu kasdīnys dorbūs. Pi krysta nūteik ari vysaidys religīskuos aktivitatis (pīm., Maja dīvkolpuojumi – majaukys, oktobrī – rūžukrūņa lyugšona).

- ❖ Krucifiksu veidošonys izplaukums paīt iz laika pūsmu nu 1861. da 1904. g.
- ❖ Krucifiksi Latgolā beja īrosti da padūmu okupacejis, 20. g. s. 80. g. beiguos ar Tautys trešuos Atmūdys laiku suocēs intensīvs krucifiksu atjaunuošonys vīļņs, kod jauni krysti ar kūkā grīztu Kristus figuru tyka lykti ari vītuos, kur jī agruok nav bejuši.
- ❖ Viesturiski Latgolys uortelpu krucifiksu atteisteibu var īdaleit 3 pūsmūs:
 - ◆ Jezuitu dorbuošonuos da 1820. g., sludynojuūt Kristus ticeibu i izgleitojuūt tautu.
 - ◆ Pūļu muižnīku i bazneicys puorstuovu darbeiba nu 1820. da 1840. g.
 - ◆ Tautys iniciativa – aktīva krucifiksu byuvnīceiba i tieļnīceiba piec dzimtbyušonys atceļšonys 1861. g.

Koč ari na cik bīži, tok krucifiksi teik veiduoti i lykti ari myusu dīnuos, paruodūt gribiešonu saglabuot Latgolys kulturys i goreīguos dzeivis sovpatēibys. Kai pīmāru var pīminēt Skryndu dzymtys muzeja (Daugovpiļs nūvodā) projekta „Solys krysts” laikā atjaunūtūs krystus Vabalīs pogostā (Pudānūs, Vabalē, Mukānūs i Svietēnūs). Kūpumā niule ir saglobuots i atjaunuots 31 krucifikss.

Solys krysts ir līceiba par bejušajim cīmim i solom.

◆ Krucifikss pi Arendolis (Randaukys) muižys Vuorkovys nūvodā

◆◆◆ Vizualais tāls ◆◆◆

Tautystārps

❖ Vīns nu senejuokūs arheologiskūs latgaļu tautystārpu ir rekonstruāts nu 8. g. s. Kiutu kopulauka (Ludzys nūv.) izrokuma materialu. Sīvīšu tārpu komplektā ītīlpst metala vaiņuks ar izvārptim bronzys rūtuojumim nu mugorys, lyna kraklys, bryuni, vīnkruosaini aplīkamī lyndraki, tumsī zyls kruosys vylnaine ar maisa veida naierstūšom molom, golā izvārtom spiralem i šauru, vīnkuoršu calaini (div celūs darynuotu jūstu) i buorkstim zam jūs. Suocūt ar 11.–12. g. s., sīvīšu vylnainis palīk graznuokys i rokstainuokys.

Abrinis nūvoda boltais tautystārps ir nu 19. g. s. suoku.

❖ Myusu dīnu Latgolys tārpu kolekcejā izšķir div rakstureigus variantus: **Zīmeļlatgolys tautystārpu** i **Dīnvydlatgolys tautystārpu**. Jīm obejim ir daudz kūpeju īzeimu ar Vydzemis i Sielejis nūvodu tārpim, kas nūvoda iz senejū latgaļu i sieļu kulturu kūpeibu. Tautystārpu pīgrīzumūs, rūtuojumūs i detaļuos ir īraugoma ari slavu tautu ītekme. Byutiskuokuos tautystārpu variantu atšķireibys ir Dīnvydlatgolys spūdrajuos i kontrastainajuos kruosuos austī lyndraki i Zīmeļlatgolys daudzveideigī boltūs lyna kraklu sorkonī izšyustejumī, kurymūs saradzamys radnīceigys īzeimis ar boltkrīvu kraklu rūtuojumim.

❖ Par senejom latgaļu i cytu baltu ciļšu sīvīšu driebu nosuošonys tradicejom pīzeistamys: sagšu segšona, vaiņuka ci sīvys auta volkuošona, sakteņu sprausšona kraklā i jūstys sīšona.

◆ Zīmeļlatgolys tautystārps
Foto: Jānis Staris

◆ Dīnvydlatgolys tautystārps
Foto: Jānis Staris

Sagša kai poša leluokuo sīvīšu gūda rūta teik sagta svineiguos šaltīs i gūdūs (krystobuos, vedeibuos, bērēs). Sagšys golus puškoj boltys vīnys kuortys ci div kuortu buorksts, graznuokajuos sagšuos sastūpami ari rokstaini goli.

Tautystārps parosti teik puorsagts ar boltu **gūda vylnaini**, vosorā – ar **snuotini** (lelu, smolku i vysbīžuok rokstainu sīvīšu lyna skustu). Juos teik saspraustys ar Latgolai soveigajom sudobra burbuļsaktom, kasdīnā – ar sasīnamom būrteitem.

Vaiņuks kai meitu golvys rūta tyka izšyusteits iz sorkona tyuka (speciali veiduota stiyngra vylnys ci pusvylnys auduma) ar stykla zeileišu rūtuojumu.

Sīvu i veiru skujainuos ci streipainuos **jūstys** parosti tyka darynuotys spūdrūs i vāsūs tūņūs. Jūstu sasīšona ir īspiejama divejaida: jū var apsīt ap vydu i sasīt pīrīškā mozgu ci piec divkuoršys apjīmšonys pīrīškā sakrystuot i aizbuozt aiz juos aptynuma.

Lyndrakus meitys vyscieškuok aude gaļdeņūs (ar izmontuotu sorkonū kruosu), ratuok – streipainus ar vysaidu kruosu salykumu.

Veirīšu tautystārpa kūpumu veidoj bolts **lyna kraklys**, gars ci pusgars **biņdzuks** nu mylys vysaidūs palākūs tūņūs, svātku kuortā – ar malnom samta apmalem ci uodys apšyvumim, kas teik apsīti ar peitom jūstom, i garī **zuoboki** ci puszuoboki, kas parosti teik nosuoti viersyn iuzu. Gūda tārpu papyldynoj malna vylnys **brile** (*platmale*) ci cysu **capure** vosorā.

◆◆◆ Viesture ◆◆◆

2. g. t. vyds pyrna Kristus	Baltu cilšu īšona Latvejis teritorejā.
7.–12. g. s.	Baltu etniskuo grupiejuma – latgaļu – izplateiba niulenejuos Latgolys i Vydzemis teritorejā.
9.–12. g. s.	Izaveidoj pyrmī latgaļu valstiskī veidojumi – Jersika, Tuolova, Kūknese, Atzele. Latgaļu zemēs suoc izaplateit kristīteiba pareizticeibys formā.
13. g. s. suokys – 1561. g. (Livonejis periods)	Vuocu krystnešu ībrukuma rezultatā senejūs latvīšu cilts (t. sk. latgali) zaudej sovu naatkareibu. Nūteik senejūs latvīšu cilšu kristianizaceja katuolicisma formā. Latgaļu cilšu apdzeivuo tuo teritoreja teik sadaleita storp Livonejis ordenu i Reigys arhiveiskupeju.
1561–1772 („Pūļu laiki“)	Bejušuos Livonejis teritorejā iz zīmeļu nu Daugovys izaveidova Puordaugovys hercogiste, kū īkļau Leitovys lelkunigaitējā (lelknazistē), a piec 1569. g. – Pūlejis-Leitovys valstī (Zēčpospolitā). Ar itū laiku suoc lītuot <i>Inflantejis</i> jiedzīni. Piec pūļu-zvīdru kara (1600–1629) myusu dīnu Vydzeme teik Zvīdrejis atkareibā, a niulenejuos Latgolys teritorejā izaveidoj Inflantejis vojevodiste (<i>Inflanty Polskie</i>). Suocās Latgolys administrativuo i religiskuo nūškierteiba nu puorejuos Latvejis. Katuoļu goreigūs ordenu aktivitašu rezultatā Latgolā nūsastypynoj katuolicisms i aizasuoc latgališu latiniskuos literaruos tradicejis īdybnuošona. Pūlejis-Leitovys valsts ir toleranta attīceibā iz minoritašu (jūs storpā ari iz žaidu i krīvu staraveru), taidā veidā Latgolā veidojās etniski i religiski daudzveideiga sabīdreiba, kas ir vārojams ari myusu dīnuos.
1772–1904 („Krīvu laiki“)	Cariskuos Krīvejis valdeišonys laiks Latgolā. Nu suoku Latgola ir Opskovys gubernis provinče. Vāluok Latgola teik ītylpynuota jaundybnuotajā Polockys vitnīceibā, a nu 1802. g. – Vitebskys gubernā. 1861. g. Latgolā teik atcalta dzimtnīceiba (daudz vāluok kai puorejā myusu dīnu Latvejā). Piec pūļu namīru Latgolā teik īvasts drukys aizlīgums (1865–1904). Vitebskys gubernā teik aizlīgts lītuot latiņu alfabetu, kuo rezultatā ir vārojama vēļ leluoka lingvistiskuo nūsašķieršona nu puorejuos myusu dīnu Latvejis teritorejis. Latgolā pīaug krīvyski runojūšūs imigraceja, ar tū pasalelynoj ari socialuo plaīsa storp latgališim kai zemnikim i puorvaldis strukturuos īsaīsteitajim krīvim. Tūmār latgališi sagloboj sovys tradicejis i, koč ari ir pīdereigi katuoļticeibai, kulturys ziņā jūtās tyvuoki latvīšim kai austrumu slavim.
1904–1917 („Krīvu laiki“)	Piec drukys aizlīguma atceļšonys suocās latgališu nacionaluos atmūdys (1904–1917) periods ar plaši izvārstu kulturys darbeibu. Veidojās pyrmuo latgališu īntelīgeņce, izīt latgališu periodika. Latgališu volūdys atteīsteibai pīsagrīž pošī latgališi. Latgališu izlūksne (kai tūlaik sauc volūdu) atsašķir nu baltiskuos izlūksnis (myusu dīnuos – latvīšu volūdys).

1917–1920	Periods, kam soveīga nacionaluos pošapzinis nūsastypynuošona i kūpeibys apzinis veidošoņuos latgališūs – grībiešona byut vīnuotim ar puorejū Latvejis teritoreju. 1917. g. aprelī latgališu puorstuovu kongresā teik izlāmts atsadaleit nu Vitebskys gubernis i apsavinuot ar Vydzemi i Kūrzemi, saglobojūt Latgolys autonomejis statusu. Periods beidzās ar Latgolys atbreivuošonu nu lelinīku 1920. g. suokuos.
1920–1934 (Naatkareiguos Latvejis Republikys laiks)	Teik nūsaceiti Latgolys kai viesturiska nūvoda administratīvi rūbeži – Daugovpīls, Rēzeknis, Ludzys, Jaunlatgolys (Abrinis) aprīņčs. Latgališu kulturys izplaukums (latgališu prese, literatūra, tāluotuoja muoksla, teatris, muzyka i c.). Latgališu volūda suokumškolā teik lītuota kai vuceību volūda, sovūtīs cytys minoritatis bauda kulturys autonomēju. Saleidzynojuēt ar puorejū Latveju, īdzeivuo tuoju etniskais sastuovs Latgolā ir daudzveideiguoks (krīvi – 27,1%, Latvejā kūpumā – 9,0%, pūli – 3,5%, Latvejā – 2,6%, boltkrīvi – 2,4%, Latvejā – 1,4%). Saimnīciskuos īzaugsmis ziņā Latgola vys vēļ ir vuojuoka kai puorejuo Latveja.
1934–1940 („Ulmaņa laiks“)	Piec K. Ulmaņa 1934. g. 15. maja apvārsuma teik īrūbežuota latgališu kulturys autonomēja.
1941–1944 (Nacistiskuos Vuocejis okupacejis laiks)	Nūteik latgališu volūdys atdzimšona. Teik izdūtys gruomotys, laikroksti, kalendarī latgališu volūdā. Taidā veidā nacistiskuo Vuoceja ceņšās styprynuot latgališu īdentitāti, kab nūšķiertu nu latvīšu īdentitatis (latgališi, saleidzynojuēt ar cytu nūvodu latvīšim, teik pīzeiti par pāpīmārotim puorvuocošoņai, partū nūšķirami).
1940–1941 i 1944–1991 (Latvejis valsts okupaceja i īnkorporaceja Padūmu Savīneibā (PSRS))	Teik īzveiduo tys totalītaram režīmam soveiguos strukturys. Latvejā, eipaši Latgolā, nu cytu PSRS republiku ībrauc lela krīviski runojūšūs īmigrantu daļa. Latgališu volūda uorpus privatuos sferys i katuoļu bazneicys nav atļauta. Nu 1960. g. pastuov naofīcials drukys aizlīgums latgališu volūdā.
Nu 1991	Latgola ir atjaunuo tuos naatkareiguos Latvejis sastuovdaļa. Suokuos ir lels entuziasms latgališu kulturys aktivitašu atjaunuo šonā, latgališu volūdys izkūpšonā. Jau 90. g. ūtramā pusē turpyno jās centralizātai valstei soveiguo attīksme pret regionalū planavuo šonū i latgališu kulturu (volūdu). Latgolai kai regionam vaira ir kulturviesturiska nūzeime. Regionalis dalejums teik jīmīs vārā regionaluos planavuo šonys vaicuojumūs, tok regionam kai administratīvai vīneibai Latvejā nav lelys nūzeimis.

◆◆ Simboli ◆◆

Karūgs

LETU ABA LETGAĻU (LATGAĻU) KARŪGS IR PAMATĀ LATVEJIS VAĻSTS KARŪGAM

◆ „Hronikā (Atskaņu – aut.) skaitom, ka sovi karūgi bejuši arī cītom latvīšu cīlītim, kareiveigajim zemgalim, kuršim i sielim, tok nav dūts juo tyvuoks aproksts. Latgaļu cīlts (hronists jūs sauc par „letten”) lītuojuse sovu kara karūgu, kas piec senejis tradicejis bejs sorkons ar boltu streipi.” (Gailiša 1998) Taišni senejūs latgaļu karūgs 1921. g. teik apstyprnuots kai Latvejis vaļsts karūgs.

◆ Nu kreisuos: Inflantejis vojevodistis gierbūns, Puordaugovys hercogistis gierbūns
Foto: Sergejs Medvedevs

◆ 1566. g. Puordaugovys hercogistei (niulenejuo Latgolys, Vydzemis, Dīnvydigaunejis teritoreja) tyka izveiduots gierbūns ar sudobra greifu iz sorkona vairūga i Sigismunda II Augusta inicialim. Jis niule ir pamatā Latvejis vaļsts gierbūnī radzamajam greifam. Pastuov redzīns, ka greifs kai Latgolys simbols teik izmontuots jau nu 16. g. s.

◆ 1629. g. Altmarkys pamīrs ir pīzeistams par atskaitis punktu myusu dīnu Latgolys teritorejai. Inflantejis vojevodiste beja Pūlejis-Leitovys vaļsts autonoms apgobols ar administratīvū centru Daugovpilī. Vojevodiste ir Puordaugovys hercogistis maņtineica, puorjamūt arī juos simboliku ar nalelom puormejom greifa attālā.

◆ Latvejis breivvaļsts laikā gierbūni tyka izveiduoti i Latvejis viesturiskajim nūvodim, i piļsātom. Latgolai tyka izraudzeits Inflantejis vojevodistis greifs. Praksē vaira tyka lītuoti piļsātu gierbūni, a senejuos letgaļu karūga streipu proporcejis i arī gierbūņa pamatideja pasaruodeja Rēzeknis piļsātys simbolikā. Viesturiski tai ir nūtics, ka administratīvi Daugovpiļs ir bejuse senejuos Latgolys teritorejis centrys, a simboliski par taidu saukta Rēzekne, itū aplīcinoj arī lītuoīt simboli i Latgolys latvīšu aktivitatis 20. g. s. garumā.

◆ 21. g. s. Māris Rumaks ir izveidovs latgališu karūga simbolu, kai akceņtej karūga autors – vysu Latgolys īdzeivuotuoju simbolu. Pymū reizi publiski jis ir lītuoys 2010. goda 4. junī Latvejis Īšklītu ministrejys sporta spēlē, puorstuovūt Latgolys regiona policejis puorvaļdi.

Streipu proporcejis ir veiduotys, sekojūt Latvejis vaļsts, lībīšu, sieļu i Rēzeknis karūgu veiduošonys tradicejai. Tymsi zylo kruosa simbolizej senejūs latgaļu tautystārpu, azarus, naktineicys (*rudzupuķes*) i zīdūšus lynus.

◆ Latgališu karūgs

◆ Karūga autors Māris Rumaks ar latgališu karūgu 2010. godā
Foto: Baiba Rumaka

◆ Letgaļu vaļstiskī veiduojuimi teik iznycnuoti 13. g. s., un da pat 1917. g. Latgola atsarūn svešu varu pakļauteibā. B. Briška ir izsekovs, kai puorsamejušys svešūs varu himnys godu symtu garumā, nūruodūt, ka nacionaluos (Latgolys latvīšu) himnys pamats vaicojams tautysdzīmē:

*Lobs ar lobu sasatyka
Steidzuos mani aprunuot,
Ka es moza augumeņa,
Maņ pošai i bāda beja:
Soku vuordu, meži skaņ,
Speru sūli, zeme reib.*

Par naoficialū Latgolys himnu nu pādejuos atmūdys ir palykuse „Skaidruo volūda” (Annys Rancānis vuordi, Eugeneņa Karūdznika muzyka). Jū dzīd, atkluojūt latgališu kultury, izgleiteibys i zynuotniskūs pasuočiņus.

Himna

◆◆ Izgleiteiba ◆◆

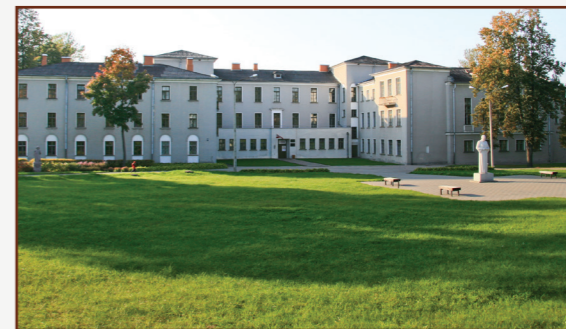
❖ Vacuokuo škola Latgolā (piec B. Brežgo) ir dybynuota Daugovpilī laika pūsmā nu 1625. da 1628. g. Nu 1813. g. jei dorbovusēs Kruoslovā, a nu 1855. g. puorcaltā iz Rēzekni, dorbovuos kai Rēzeknis 1. pamatškola Latvejis breivvaļsts laikā, Rēzeknis 1. vydusškolu var pizeit par juos maņtineicu.

❖ Pymuo augstuokuo vuceibu īstuede Latvejā ir bejs Kruoslovys Goreigais seminars (1757–1844), kuru ir absolviejuši puori par 250 bazneickungu, kas 19. g. s. veidova latgalīšu laiceiguos literaturys suokys i turpynova goreiguos literaturays i vītejuos latvīšu volūdys kūpšonys tradicejys.

❖ Suocūt ar 1920. g., Latgolā suoc pakuopeniski dorbuotīs četrklaseiguos i sešklaseiguos školys, kuramuos vuceibu volūda ir latvīšu volūda, ar itū saprūtūt *latgalīšu izlūksni* (myusu dīnuos – *latgalīšu literaruo volūda*). *Vyds (ari baltīšu) izlūksne* (myusu dīnuos – *latvīšu literaruo volūda*) teik apgiuta viņ kai atsevišks vuceibu pīšķmats. Sūpluok latvīšu (latgalīšu) školom dorbovuos školys ar krīvu, pūļu vuceibu volūdu, kai ari žaidu školys. Itaida volūdu apgivis politika pastuov da 1934. g. 15. maja apvārsuma.

◆ Školuotuoju īnstituta āka Daugovpilī 20. g. s. suokuos i myusu dīnuos
Foto: nu V. Lukaševiča personeiguo arhiva

◆ Rēzeknis Vaļsts školuojuoju īnstituta āka 20. g. s. 30. godūs i myusu dīnuos

❖ Miļzeiga nūzeime Latgolys izgleiteibys politikā ir školuojuoju īnstitutu dybynuošonai: 1923. g. – Daugovpilī, 1925. g. – Rēzeknē suoc dorbuotīs Vaļsts školuojuoju īnstituti, kas pyrma Ūtruo pasaulā kara sagatavej puori par 1000 jaunūs pedagogu i boguotynoj kulturys i sabīdryskuos aktivitatis Latgolā.

❖ Obeji īnstituti ir pīzeistami par atskaitis punktu laiceigajai augstuokajai izgleiteibai Latgolā: Daugovpiļs Vaļsts školuojuoju īnstituta darbeibu turpynoj Daugovpiļs Universitate (DU), Rēzeknis Vaļsts školuojuoju īnstituta tradicejys – Rēzeknis Augstškola (RA).

❖ 20. g. s. 30. g. Boleslavs Brežgo, Konstantins Raudive, Stanislavs Ladusāns, Konstantins Puočs studej i sovus zynuotniskūs dorbus roksta Reigā ci uorzemēs.

❖ 21. g. s. suokuos DU ir izveiduojuose pamateigu dobyszynuotņū pietnīceibys centru, a RA – inžinerzynuotņū i mehatronikys pietnīceibys bazi. RA Regionalistikys zynuotniskais īnstituts ir palics par regionalistikys izpietis centru.

❖ 2013./ 2014. vuceibu godā Latgolā dorbojās 156 vyspuorizgleitojūšuos vuceibu īstuedis (saleidzynuojumam: 1929./1930. beja 711 pamatškolys).

◆◆◆ Volūda ◆◆◆

- *Voi tu runoj latgaliski?*
- *Nui, drupeiti, na daudz. Lobiok muoku runuot angļu mēlē, tū vuiciejūs školā. Latgalīšu volūdu es īsavuiceju nu tāva i muotis. A tu?*
- *Es runoju, tik nacīš pareizi, maņ datryukst vuordu, par tū, ka vuiciejūs poša, nu gruomotu. Taipat dūmoju, ka doru daudz klaidu, seņ naasmu runovuse latgaliski.*
- *Nu tod iz prīšku runuosim latgaliski, vys kai sarunuosim :!)*

Viesturisks īskots

❖ Myusu dīnu latvīšu literaruos volūdys pamati ir lykti 19. g. s. ūtramā pusē, izkūpūt i piļneigojūt vyds dialektā baļsteitū rokstu volūdu, kaidā suoce izdūt gruomotys 16. g. s. Latgolā iz augšzemņiku dialektā pamata roduos i atsateisteja cyta rokstu volūda, kuramā nu 18. g. s. izguoja gruomotys Latgolys latvīšim. Nu suoku tī beja religiska i popularzynuotniska satura teksti.

Tai jau nu 18. g. s. suoku ir korekti runuot par div atšķireigom rokstu tradicejom, div rokstu volūdom: latvīšu i latgalīšu.

❖ Latgalīšu volūdys atteisteibā eipaši nūzeimeigys ir 19. g. s. beigys, kod Latgolys latvīšim Pīterburgā suoc veiduotīs pošim sova inteligence. Vaira tī ir bazneickungi, kas pīsagrīž sovsy dzymtuos volūdys kūpšonys i normiešonys vaicuojumim (pīmāram, Pīterburgys Goreigajā seminarā Fraņcs Trasuns audzieknim vuica latgalīšu volūdu). Ari pyrmuo latgalīšu pareizraksteibys apsprīde (1903) nūteik Pīterburgā, kur 1908. g. Ontons Skrynda izdūd pyrmū gramatiku.

◆ Ontona Skryndys 1908. g. izdūtuo gramatika

❖ Latgalīšu volūdys lītuojums uorpus saimis, tys ir, i Latgolys školuos, i pošvaļdeibu īstuoedēs, publiskūs pasuočīņūs, presē, bazneicā, eipaši izplaukst 20. g. s. 20. g. Pīmāram, latgalīšu bārni pyrmajuos div klasēs vysus vuiceibu prīškmatus vuicuos latgaliski, a nu 3. klasis kluotu īt ari latvīšu volūda.

❖ 20. g. s. 30. g. aizasuoc latgalīšu raksteibys reforma Pītera Stroda vadeibā, 1934. gods itom īcerem puorvalk streipi, partū ka latgalīšu volūdu teik aizlīgts lītuot vysuos vaļsts i pošvaļdeibys īstuoedēs, publiskajūs sareikuojumūs, teatrūs, prīšklasejumūs.

Padūmu laikā (nu 1940. g.) teik puortraukta ari gruomotu izdūšona, tei teik atjaunuota nacistiskuos okupacejis laikā, sasnīdūt kulminaceju 1943. g., kod Daugovpilī V. Lōča izdevnīceibā latgaliski teik izdūtys 23 gruomotys.

31. decembrī.

Gods otkon ir aizgōjis. Šys gods, tūmār nav bejis taidis kai cyti godi. Šys gods ir bejis vīns nu vērtieģokajim munas dzeives un dorba godim. Šys gods ir nesis augļus un taidus augļus, kaidus Latgola nabeja redzējuse. Šys dorbs, lai gon smogs beja, dažureiz pat pōri spēkim, tūmār nasalauze, bet gon ir veikts un atdūts tautai un atdūts tai, kai tū pat pats nabeju gaidejis.

Daudz ir padareits: šymā godā skaitēsīs 23 izdūtas grōmotas. Divdemit trejs. Šys skaitlis dēļ Latgolas ir lels, jo taidis latgaļu literaturā vēļ nav bejis. Šū godu ir vērts atcerētīs, ir vērts par tū dūmōt un prīcōtīs.

Nu sōkuma pošī vīn: Čupītis jaunkundze, Odums (O. Ivbuļs) un es veicem šū dorbu, tod J. Placinskis un tai šys dorbs sōka vērzeitīs un ar kotru dīnu plašōk un vairōk.

Ar avīzes iznōkšonu dorbs vēļ vairōk pasavairōja. Bet mes veicem šū dorbu, veicem vysus pīnōkumus kaidi beja jōpylda.

Gods ir cauri, un, paļdis Dīvam, šys ir panōkumu gods Latgolai.

◆ Nu V. Lōča dīnysgruomotys (1943. g.)

❖ Pieckara Latvejā vysu padūmu laiku latgališu volūda beja palykuse par sātys i bazneicys volūdu. Gruomotys, periodika latgaliski turpynova izīt viņ emigracejā. 20. g. s. 90. g., suocūtīs Atmoūdai, suocēs ari latgališu volūdys atdzimšona, tyka daudz diskutāts par latgališu raksteibu, kai ari izstruoduoti golvonī juos pryncypi. Iz jūs baļšteita ari Jura Cybuļa i Lidejys Leikumys latgališu ābece (1992) i latgališu volūdys vuiceiba „Vasals!” (2003).

LR TIESLIETU MINISTRIJAS
VALSTS VALODAŠ CENTRS
LATGALIEŠU
PAREIZRAKSTĪBAS NOTEIKUMI
LR TĪSLĪTU MINISTREJIS
VALSTS VOLŪDYS CENTRS
LATGALIŠU
PAREIZRAKSTEIBYS NŪSACEJUMI
RĪGA-RĒZEKNE 2008 REIGA-RĒZEKNE

❖ P. Stroda vadeibā
Tsuoktuo latgališu raksteibys
reforma (20. g. s. 30. g.)
zynomā mārā tyka turpynuota
i pabeigta 2007. g., kod tyka
apstyprynuoti jaunī latgališu
raksteibys nūsacejumi.

◆ Latgališu raksteibys nūsacejumi

Ar burtim <i>a, e, i, y, o, u</i> apzeimoj eisūs patskaņus <i>a, e, i, y, o, u</i>	<i>art, mežs, tikt, cyts, ols, kubuls</i>
Ar burtim <i>ā, ē, ī, ū</i> apzeimoj garūs patskaņus <i>ā, ē, ī, ū</i>	<i>dāls, dzēst, īva, ūga</i>
<i>Šaurīs i plotūs patskaņus e, ē</i> apzeimoj burti <i>e, ē</i>	<i>padebess, svešs, mes, zeme, plēst</i>
<i>Burts ē</i> apzeimoj tikai garū patskani <i>e</i>	<i>ēst, vēļ</i>
<i>Burts y</i> apzeimoj cītū patskani <i>i</i>	<i>vysod, zyrgs</i>
<i>Divskaņus roksta ar burtu savīnuojumim ai, au, ei, ie, iu, yu, ou, ui, uo, divskaņa uo apzeimuošona pīļauņama ari ar ō</i>	<i>maize, saule, zeile, sierms, niule, lyugt, klouga, puika, suoļs (sōļs)</i>
<i>Škirama patskaņu i, y, divskaņu iu, yu raksteiba: vuorda suokumā roksta iu</i>	<i>iubuļs, iudiņs, iudris</i>
<i>Aiz g, j, k roksta i voi iu</i>	<i>giva, jimt, kimūss; giut, jiura, kiuļs</i>
<i>Aiz č, r, š, ž roksta y vai yu, izjamūt gadīņus, kod nuokušajā ziļbē ir meikstynuojuoja skaņa</i>	<i>čyguons, čyvynuot, grybu, ryka, šys, šyvums, Žyķars, gryuds, šyut, žyžuot; čīvinēt, gribēt, riceņa, šīvieja, žīdeņš</i>

(Olūts: Latgališu pareizraksteibys nūsacejumi, Reiga-Rēzekne 2008)

Latv. lit. vol.	Latg. rokstu vol.	Pīmāri
a	o	dorbs, lobs, mozs, kod (bet: zaļa gaļa)
ā	uo	muote, muosa, bruojs, kuojuos, buort
ē	ie	viejs, viezs, siejiejs, skriejiejs, piec
e (plotais)	a	azars, vadakla, malns, vacs, vasals
ē (plotais)	ā	tāvs, dāls, bārzs, vātra, vāls, vāruot
i	y	myza, cyts, vyss, pyrmais (bet: likt, sist)
ī	ei	dzeive, dzeiveiba, treis, sleikt, veist
ū	iu	iudiņš, jiugt, giut, kiula, kiulš
ū	yu	kryums, byut, šyut, pyut, myusu
ie	ī	īva, pīns, sīns, īt, īīt, sīt, sītīs, skrīt
uo	ū	ūga, ūla, sūls, dūt, kūst (bet: skoluot)

(izmontuoti Lidejys Leikumys pīmāri nu roksta „Divejys latvišu rokstu tradicejys: kūpeigais i atšķireigais”, www.vvk.lv)

Pēc ilgim laikim Odums roksta vēstuli nu Amerikas sovam sābram uz dzimtinī:

- Nūpērku hauzu, maņ ir kars un es esmu lels boss...

Ontōns, izlasējys vēstulī, dūmoj: lai gon myusu dzyntōs volūdas namōca ni dzimtinē, ni svešumā, Odums sovā mēlē roksta dīzgon skaidri. Tōpēc jys kai vacam draugam atbild:

- Dōrgais Odum, tu nasakrāmej ar tōm auzom, bet sēj pa vacam lynus un boss nastaigōsi ari kara laikā.

(Dzeivē kai anekdotē, anekdotē kai dzeivē. Anekdošu krōjums.)

latgaliski	jis	vysod	mauduotīs	apleik	sukņa	palāda
lītuviski	jis	visada	maudytis	aplink	sukniā suknelē	pelēda
latviski	viņš	vienmēr	peldēties	apkārt	kleita	pūce

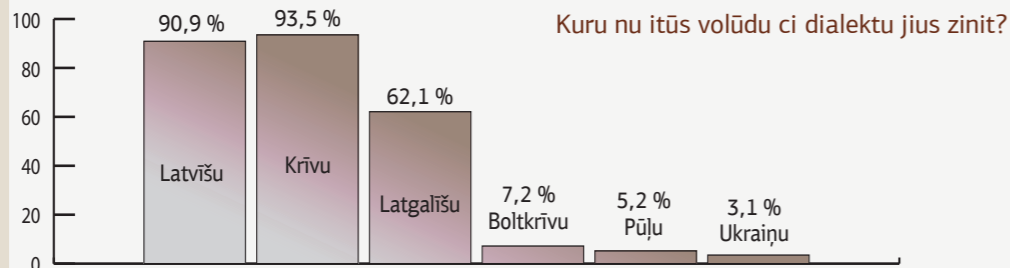
❖ Tulkojumi nu latvišu volūdys lītuvišu volūdā ci ūtraizi nav nikas jauns, tok pādejūs godūs teik pīduovuoti daildorbi, kurymūs radzami ari tulkojumi nu latgalīšu volūdys žemaišu dialektā (vaira lītuots Leitovys rītumu daļā), pīmāram, 2009. g. Rēzeknē izdūtājā gruomotā: Ontons Slišāns, Kristina Vaisvalavičienē. RŪTAĻU VYDĀ. RATELĒ VĒDORELIE.

latgaliski	žemaitiski	latviski	lītuviski
<i>Zeileite žižinoj, Žubeite žubynoj, Rubuleits rubynoj. A kas tys, kas kūkūs Dūbumus skrybynoj? - Dzeņs.</i>	<i>Švīgžda švīgžden, Kikilis kiken, Cīrulis cīren. Vuo kas tas, kas mediūs Duobeles skreben? - Genīs.</i>	<i>Zīlīte žužina, Žubīte žubina, Cīrulīt 's cīvina. Bet kas tas, kas kokos Dobumus skribina? - Dzenīs.</i>	<i>Žylelē čipčēja, Žvirblelis čiksčioja, Kurkē kurkščioja. O kas tai, kas medžiuos Dreves brazduoja ? - Genys.</i>

❖ Myusu dīnuos latvišu volūda teik lītuota kai sazinis volūda vysūs Latvejis nūvodūs, sovūtīs latgalīšu volūdai vaira ir regionala nūzeime, resp., kai rokstu volūda jei teik izmontuota Latgolys regionā izdūtājūs presis izdavumūs, daildorbus, piļsātu i pogostu publiskuos telpys uzrokstūs (aņišuos, nūsaukumūs i c.), kai ari šķārsteikla portalūs. Latgolys regiona īdzeivuotuoju mutvuordu runā var saklauseit nūteiktai vītai soveiguos izlūkšņu eipatneibys.

❖ Laikā no 2006. da 2009. g. Rēzeknis Augstskolas vuceibspāki veice pietejumu „Volūdys Austrumlatvejā”, tymā laikā tyka nūskaidruots ari vaicuojums par Latgolys regiona ģdzeivuotuoju volūdu zynuošonom (īskaitūt ari latgalīšu volūdu):

❖ Latgolā latgalīšu volūdu kasdīnys saziņā ar sovīm saimis ļaudim, draugim ci kolegom lītoj videji **39%** respondentu (kūpejais respondentu skaits – 9076). Ar mozuok pazeistamim/napazeistamim cylvākim latgalīšu volūdā runoj ap **23%** respondentu.

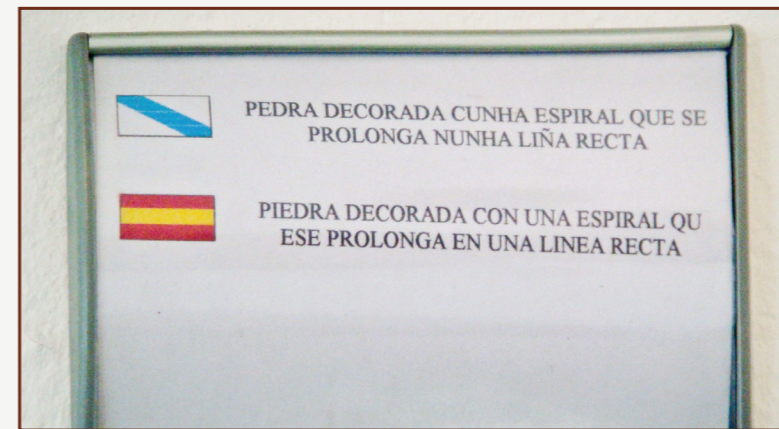
Savutīs Latvejis tautskaitis dati (2011) atkluoj, ka **Latvejā kūpumā** latvišu volūdys paveidu – latgalīšu volūdu – kasdīnā lītoj **8,8%** Latvejis ģdzeivuotuoju, a **Latgolā** – trešuo daļa ģdzeivuotuoju (**35,5%**).

❖ Latgalīšu volūdai ir senejis rokstu tradicejis (nu 18. g. s.), jamā ari myusu dīnuos teik izdūta literatura (vaira verīs nūdaļu par literaturu), ir apstyprynuoti jaunī latgalīšu pareizraksteibys nūsacejumi, jū kasdīnā lītoj Latgolys regiona ģdzeivuotuoji, jamā var atrast vuordus, kas ir ī leidgeigi latvišu volūdai, ī gona atsašķir nu juos (tū pošu var saceit ari par gramatiku). 2014. g. J. Cybuļs ī L. Leikuma sadarreibā ar Latvišu volūdys agenturu ir izdavuši pyrmū digitalū latgalīšu ābeci „Skreineite”.

Volūdņiceibā nav nūsaceits styngrys rūbežs storp volūdu ī dialektu, cieški termina lītuojums palīk pošu runuotuoju ziņā, jūs attīksme ir svareiguoka par volūdņiku izvierzeitajim kriterejim. Latgolā cylvāki soka: *runoju latgaliski, latgalīšu volūdā, na augšzemņiku dialektā.*

Tok nu lingvistiskuo redzīņa byutisks ir arguments, ka pastuov ī rokstu (literaruo) volūda, ī cyti juos paveidi: izlūksnis, sarunvolūda, ī taišni itei daudzveideiba, vysaidu paveidu eksisteņce ir volūdys pazeime.

Koč kasdīnā latgalīšu volūdai soveigys regionaluos volūdys funkcejis, tok ofīcials regionaluos volūdys statuss Latvejā jai nav dašķierts. Cytaiži ir ar mozajom volūdom Eiropā, kur ofīcials juos ir dabovušys regionalūs ci minoritašu volūdu statusu, pīmāram, kašubu volūda Pūlejā ci frizu volūda Niderlandē.

◆ Muzeja eksponata aproksts Spanejā (galisišu ī spanīšu volūdā)
Foto: Sanita Lazdiņa

❖ Daudzuos Eiropys vaļstīs attīksme pret itom volūdom vaira ir pozitīva, jūs lītuojums ir vārojams ī publiskajā telpā (uzroksts literarajā volūdā ī nūteiktam regionam soveigā volūdā), ī cylvāku naformalajā saziņā. Eipašs itamā ziņā ir Spanejis pīmārs, kur viņ spanīšu volūdu puorsvorā var dzierdēt viņ Madridē, puorejā vaļsts teritorejā sūpluok spanīšu volūdai teik lītuotys taidys regionaluos volūdys kai katalaņu, basku, galisišu, asturīšu ī c. (nu Latvejis ģdzeivuotuoja redzīņa nav dajiukts redzēt Latgolā uzrokstus latvišu ī latgalīšu volūdā). Spanejis zimeļrītumūs pamaneitī uzroksti galisišu ī spanīšu volūdā, kur atšķireiba storp volūdom pat jūs napratiejam redzīs minimala.

❖ Latgolā uzroksti latgaļišu volūdā pādejūs godūs pamonomi na viņ grafiti ci kulturys afišuos, tok ari pošvaļdeibu veiduotajuos publiskajuos zaimēs.

◆ Turisma informācijas stulps Rēzeknē

❖ Latvejis lingvistiskū situaceju var saleidzynuot ar Norvegejis pīmāru, Norvegejā ari ir div rokstu volūdys: bukmols i jaunnorvegu volūda. Bukmolu i latvišu literarū volūdu nūsaceiti var saukt par vaļsts centra volūdom, a jaunnorvegu volūdu i latgaļišu volūdu – par periferejis volūdom. Norvegejā vysim školānim juosavuica raksteit obejuos rokstu volūduos i vysim juolīk eksamens obejuos rokstu volūduos, ari dailliteratura školā teik skaiteita obejuos volūduos. Juodasoka, piļsātys školāni bīži ir montovuši skepsi pret jaunnorvegu volūdu. Tok ir vārojamys lelyš atškireibys volūdu lītuošonā Norvegejā i Latvejā. Suocūt ar 20. g. s. 70. g., norvegi lītoj sovu izlūksni, ari runojūt ar cytu nūvodu puorstuovim, taipat ari kulturys darbiņiki i ministri runoj dzymtajā izlūksnē.

❖ Vaļstu nūsaukumus ir pījimts eisynuot, izmontojūt 2 zeimu kodu. Piec ISO 3166 standarta Latvejis kods ir **LV**. Ari volūdom teik pīškierti ISO kodi, apstyprynojuūt, ka ekspertu komiseja dasaceitū volūdu pīzeist par volūdu. Latvišu volūdai 2 zeimu volūdys kods ir **LV**, savutīs 3 zeimu kods ir **LAV**. Da 2010. g. latgaļišu volūda ari storptautiskajā leidzīnī ISO kodu reģistrā (ASV) natyka pīzeita kai volūda, tok 2010. g. janvarī latgaļišu volūdai tyka daškierts storptautiskais ISO kods (**LTG**).

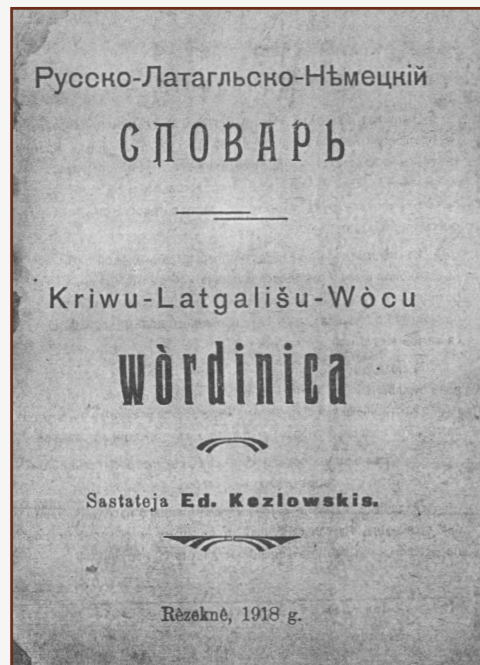

◆◆ Eisa vuordneiceņa ◆◆

Latgaliski	Latviski
<p>Sasavasaluošona. Apsavaicuošona <i>Vasals! Vasala! Vasali! Vasalys! Lobs reits! Loba dīna! Lobs vokors! Kai jums te it? Ci vysī dzeivī, vasali! Paļdis par apsavaicuošonu, vysī dzeivī, vasali.</i></p>	<p>Sasveicināšanās. Apjautāšanās <i>Sveiks! Sveika! Čau! Sveiki! Sveicināti! Sveikas! Labrīt! Labdien! Labvakar! Kā jums te klājas? Vai visi dzīvi, veseli? Paldies par apvaicāšanos, visi dzīvi, veseli.</i></p>
<p>Sasapazeišona <i>Kai tovs vuords? Kai tevi/ Jiusu sauc? Mani sauc Jēzups. Mani (par) Jēzupu sauc. Es asmu Muora. Čiš(i) pateikami.</i></p>	<p>Iepazīšanās <i>Kāds tavs vārds? Kā tevi/ Jūs sauc? Mani sauc Jēzeps. Mani sauc par Jāzepu. Es esmu Māra. Ļoti patikami.</i></p>
<p>Atsavasaluošona <i>Jau laiks it paceli. Jau vālai, maņ juoīt. Cik labi, ka sasatykom. Pabyuņ! Pabyunit garuok! Dīvamžāj navaru palikt garuok. Lels paļdis tev/ Jums par breineigū vokuor! Palic vasals! Palicit vasali! Dzeivoj vasals! Dzeivojīt vasali! Sveicynoj/ sveicynojīt sovus sātys ļauds/ sietiniķus! Čiš(i) gaidišu tevi/ Jiusu otkon gostūs! Iz (dreizu) sasaredziešonu!</i></p>	<p>Atvadišanās <i>Jau laiks iet pro(jā)m. Ir jau vēls, man jāiet. Cik labi, ka satikāmies. Paliec! Palieciet ilgāk! Diemžēl nevaru palikt ilgāk. Liels paldies tev/ Jums par brīnišķīgo vakaru! Paliec sveiks! Palieciet sveiki! Dzīvo sveiks! Dzīvojiet sveiki! Pasveicini/ pasveiciniet savus mājas ļaudis/ mājiniekus! Ļoti gaidišu tevi/ Jūs atkal ciemos! Uz (drīzu) saredzēšanos!</i></p>

(Piec: Andronovs A., Leikuma L. Latgaliešu-latviešu-krievu sarunvārdnīca. Ačynskys; Reiga, 2008)

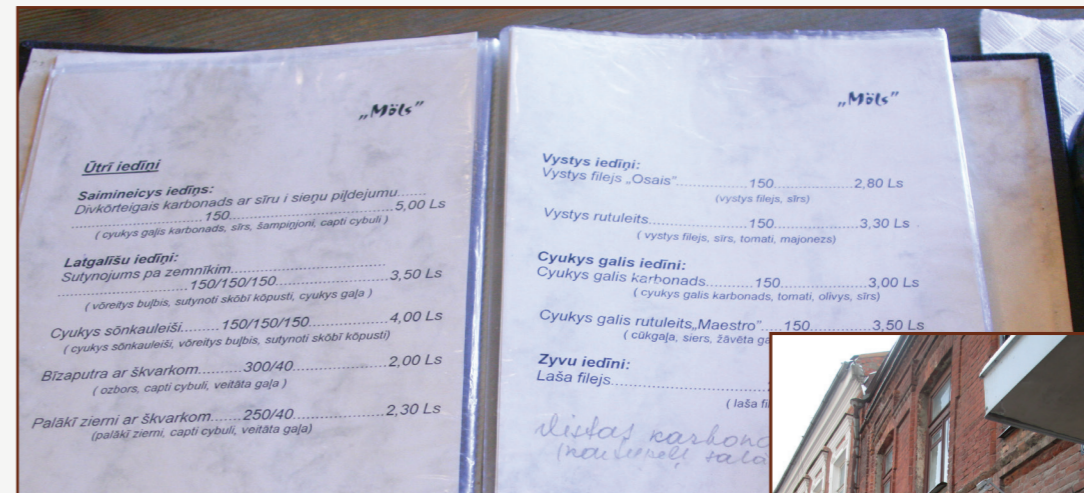

◆ E.Kozlovka 1918.g. sastuodeituo krĭvu-latgaliřu-wocu vuordineica

- Брюква – **grizini** – Schnitkohl
 Брунетъ, brunetka – **malnuksnis, malnuksne** – Brūnett
 Будущее – **nokumiba, nokutne** – Zukünftiges, Zukunft
 Буква – **burte, liters** – Buchstabe
 Коть – **kačs, kakis** – Kater
 Кошка – **kačine** – Katze
 Крупа – **osbors, putroms** – Grütze
 Крупный – **rups** – grob
 Обои – **špaleri** – Tapeten
 Овца – **wuška** – Schaf
 Огурецъ – **ogurcis** – Gurken
 Онъ, она, оно – **jis, jej** – er, sie, es
 Сарай – **pyune** – Scheune, Schuppen
 Сахаръ – **cukris** – Zucker

(Oļūts: Русско-Латагальско-Нĕмецкĭй СЛОВАРĚ. Kriwu-Latgaliřu-Wocu WORDINICA. Sastateja Ed.Kozlowskis. Rezekne, 1918 g.)

KŪ LATGALISKI PĪDUOVOJ RĒZEKNIS KAFEJNEICYS?

◆ Kafejņicas „Mōls” (Rĕzeknĕ) ĕdienkarte
Foto: Sanita Lazdiņa

Mōls:

- iedīņi – ēdieni
 Sutynojuņms – sautĕjuņms
 Buļbis – kartupeļi
 Cybuli – sĭpoli
 Škvarkys – grĭbas, grĭbiņas (kraukšķĭga gaļa,
 cūku ādiņas)
 Ozbors – miežu putraimi

◆ Rĕzeknis „Mōls”
Latgolys tĭla
Foto: Sanita Lazdiņa

Ci gords latgaliski?

LATGALISKI AR DATORU

paroļs - password
 pastinīkserveris - mail exchanger
 peirāgs - cookie
 puorkeit - (to) change
 puorsaukt - (to) rename
 puorsavieirjs - browser
 puorspīdums - (a) copy
 puorspīst - (to) copy
 puorstaipteiklys - Web (WWW; World Wide Web)

(Olūts: <http://latgola.lv/voluda/vuordineicys/dlatgang.shtml>)

puslopa - page
 pyrmuo rūka - preference
 saita - link
 sātys puslopa - home page
 servers - server
 slāgvuords - login
 syuteit - (to) send
 škārsteiklys - Internet
 šursyuteit - (to) download

AIZKŪDA • UZKODA • STARTERS • ЗАКУСКИ
PI ŠMAKOVKYS
Uzkođu asorti
Assorted snacks
Закуска - ассорти латгальского региона
2.50 EUR
Rozalija īsoka / iesaka / recommends / рекомендует
Šmakovka, 5 cl (4.95 EUR)
PUPU PLUOCINEIŠI AR KAPCIETA SPEČA ZŪSTI
Putri plācenīši ar auksti kūpināta speķa mērci
Bean scones with cold – smoke bacon sauce
Оладушки из фасоли с соусом из шпека холодного копчения
3.20 EUR
Rozalija īsoka / iesaka / recommends / рекомендует
Frescobaldi „Castiglioni” Chianti DOCG, Italy, 75 cl (29.00 EUR)
**CUOĻA OKNU SACEPĪNS IZ KORSTYS RUDZU MAIZIS AR
DZĒRVĪŅU MARMELADU**
5.80 EUR

◆ Restorāna „Rozalija” (Rēzeknē) iedīņu karte
Foto: Sanita Lazdiņa

◆◆◆ Literatura ◆◆◆

◆ Latgališu literatūrys atteisteibu nūsacejušys viesturiskuos, religiskuos i lingvistiskuos atškireibys. Nu pyrmuos atrostuos goreiga satura gruomotys, kas ir raksteita *modum Lothavicum*, „Evangelia toto anno” (1753), latgališu literatūrā ir dorbovušis puori par 150 rakstniķu, dzejniķu, publicistu.

Dīnu – zemniķs, nakti – rakstniķs – teicīņs, kū attīcynoj iz Andryvu Jūrdžu, pyrmū latvīšu izceļsmis raksteituoju 19. g. s. Latgolā, raksturoj latgališu raksteituoja situaceju gondreiz vysā literatūrys atteisteibys laikā.

◆ Latgaļu rakstniķebys simbols trimdā
(20.g.s. 50.–80. godi)

◆ Soveibys, kas nūsoka latgališu literatūrys specifiku:

◆ Religiska satura (goreiguo) literatura atsateista paraleli laiceigajai literatūrai, dominejūt da pat 20.g.s. 20.g. Literatūrys pietniķi (S.Kalvāne, J.Kursīte) izceļ hagiografejis žanru, resp., svātūs dzeivis aprokstus, kas 17.g.s., pasateicūt pūļu misionaru darbeibai, atsateista latgališu pyrmajūs tekstūs.

◆ 19.g.s. popularuokais izdavums ir „Dzismies Swatas..” (1801), kas izdūta mozais 14 reižu.

◆ Laiceiguo literatura suoc atsateisteit viņ 19.g.s. (izjāmums – M.Rota dzejjūls „Putneņ, laikā soltas zīmas”, radeits 18.g.s. ūtramā pusē), pamatā tī ir popularzynuotniski izdavumi: J.Akelevičs „Eysa mocība ap audzieyszonu biszu..” (1832), J.Macilevičs „Pawujciejszona..” (1850).

Un taj miežy lēli un mozi, ajzaugi, siewkurajs kūks, Plōwas, Pukies. Liknieš, Koņni, Upiāš, Azary, Iwrs, wysajdi wiei, Łupi, aūgli ziemis Ziws, zwieri, Putni, Torpi, cnotas un wysuszpetniejgōkas nacnotas, turēia suwus Diwus un diwiēnius, ejsok sokut': tik biēia Diwu un diwieniu, cik litu uz pasaulā, cie-szki un taj biēia: kad winā lita, turēia diwienius łobus un słyktus.

◆ Fragments nu J.Macileviča dorba „Pawujciejszona.” (1850)

- ♦ Latgališu literatūras „kleistūšais holandīšs” (caurveju tāls) no J. Macileviča izdevuma ir Puovuls Zeiza – izgleituots i dzeivisgudrys zemnīks, kŭ var satikt arī boguoteigajā i sovpatēigajā latgališu folklorā, kas klasiskā folklorys žanru izpratnē atsateistējuse da pat 20. g. s. 60. g., tai laiceigajā prozā (M. Apeļs, J. Klīdziejs, V. Lukaševičs, O. Seiksts).

- ♦ Folklorys motīvi spūdiri pasaruoda literaruos puosokys i fabulys žanrā, kas trymdā ir atsateistējuse da pat 20. g. s. 70. g. Literarū puosoku cyklu par zīdim – Naaizmērstule „Lauku zīdi” (1934) – latgališu skaiteituojs īpazeist jau pyrmuos breivvaļsts laikā.

- ♦ Latgališu literatūras atteisteiba ir bejuse fragmentara, jū puortraukuši mozais 3 drukys aizlīgumi: 1865–1904 – Vitebskys gubernis sastuovā, 1934–1940 – pyrmuos breivvaļsts laikā i 1960–1988 – padūmu laikā. Tys nūsacejs itū sovaidū sakryteibu, ka 19. g. s. beiguos par beistamuokū kontrabandys preci, kŭ īvad nu Viļnis, Sanktpīterburgys, Helsinku, palīk gruomota. Vāluokī drukys aizlīgumi mudynova autorus pīsagrīzt literaruos tradicejis kūpšonai paraleli latvišu i latgališu rokstu tradicejā, a padūmu i trymdys situacejā daudzus autorus – A. Viejānu, A. Stankeviču, J. Klīdzieju, K. Raudivi, R. Mūku, V. Krāslavieti, V. Zepu – izalaseit dailradei taišni latvišu literarū volūdu.

- ♦ Latgališu literatūrā dominej realisma (A. Sprūdžs, J. Klīdziejs, O. Rupaiņš) i romantisma (A. Adamāns, M. Andžāne, F. Murāns) tradicejis, tok ir arī saistūši modernisma meklejumi (A. Smagars, M. Skuja, J. Leļs, Madsolys Juoņs).

- ♦ 20. g. s. 90. g. latgališu literatūrā romantisms atdzymst O. Kūkuoja, pozitivisms – O. Slišāna, sirrealī meklejumi –

A. Rancānis, I. Tāraudys dzejā, a postmodernuos literatūras tradiceju kūp O. Seiksts, V. Lukaševičs, J. Ryučāns.

- ♦ 2008. g. ir īdybynuota latgališu kulturys goda bolva „Boņuks”. Literatūrā jū ir sajāmuši Saprge (Ilze Sperga), A. Rancāne, L. Rundāne, V. Lukaševičs, O. Slišāns, A. Mileika, Raibais (O. Orlovs), I. Atpile-Jugane.

TAIDI TŪLAIK IR MUNI VAICUOJUMI. CYTA CEĻA NAV.
MINDAUGS VOI KRYSTUS. MAŅ PIJAMAMUOKS PĀDEJAIS. PAR TŪ
KA PYRMJĀJĀ CEĻĀ JUOATDŪD. JUOZĪDOJ PRAKTISKI VYSS. ES
DŪMOJU - MYUSDĪNU KRYSTUS (MERSO) - JYS VAJADZEIBYS
GADĪNĪ VAR I AIZASTUOVĒT, I IZALIKT PAR PROSTU CYLVĀKU,
LAI NIVĪNS PI JUO NALEIN.
TAITOD, IZDZEIVUOT. PAGAISYNOJŪT SEVI. VOI NŪMIERT
(IZMIERT) AR SEVI.

♦ O. Seiksts, V. Lukaševičs „Valerjana dzeive i redzīni” (1996)

◆◆◆ Medeji ◆◆◆

- ❖ Suocūt ar Atmūdys laiku, pyrmais plašsazinis leidzeklis, kas nūdrūsyno informaceju latgališu volūdā, ir laikroksts „Mōras Zeme” (izīt nu 1989. da 1994. g.). Tuoļuk par nūzeimeiguokū i izplateituokū izdevumu palīk religiski sabīdriskais žurnals „Katōļu Dzeive”, kurs piec 59 godu puortraukuma suoc otkon izīt 1989. g., publicejūt rokstus kai latgališu, tai latvišu literarajā volūdā, tok piec 25 godu darbeibys 2014. g. žurnala izdūšona teik puortraukta. Taipat ir pīmynams arī laikroksta „Rēzeknes Vēstis” dalykums „Mōras Zeme”, kas konsekventi publicej vysaida satura rokstus latgališu volūdys t. s. vacajā ortografejā.

Symboliska nūzeime i vierteiba ir arī kasnedelis laikrokstā „lr” publicātajai slejai latgališu volūdā (jei teik pīduovuota reizi mienesī). Nu 2015. g. roksti latgališu volūdā ir arī laikrokstā „Vietējā Latgales Avīze”.

- ❖ Latgolys televizejis savīneiba (1991–2000) sovys darbeibys laikā na viņ pīduovoj regiona zinis, kulturys raidejumu cyklu „Olūti” i cytus latgališu volūdā sagataveitus raidejumus, translejūt Latvejis TV ūtramā kanālā, a īdybynoj arī Latgolys muzykys festivala (1994–2000) tradiceju.

- ♦ Raidejuma „Olūti” veiduošonys laikā. Lynu tolka Atašīnē 1994. g.

Laikroksti

Televizeja

❖ Latgolys regionaluo televizeja (nu 1996. g. LRT, suokuos ar cytim nūsaukumim dybynuota 1994. g.) raida vaira latvīšu volūdā, atspīgeļejūt pošvaļdeibu aktualitatis, kulturys dzeivi, pīduovojūt sarunys ar Latgolys regionā nūzeimeigim cylvākim i gostim. 2015. g. ir īsuokts desmit raidejumu cyklys „Pa sovam”, kas atspīgeļej regionam aktualū tematiku – Latgolys ekonomiku i uzjiemiejdarbeibu.

Ari nacionalajā televizejā (LTV1 kanalā) teik veiduots raidejumu cyklys „Cytaidi latviskais”, atkluojūt Latgolys i juos kulturys sovpatēibu (2013. g. ir bejuši 12 raidejumi, 2014. g. – 10). Raidejumus voda latgalīšu dzejnīks V. Lukaševičs.

2013. g. oficiāli sabīdreibai sevi dasaceja Latgolys entuziastu grupa „Bīldis” (izveiduota 2011. g.), kas kinys jūmu izmontoj kai ītekmeigu Latgolys popularizēšonys leidzekli kai Latvejā, tai uorpus juos. Ir realizāti nazcik projekti: viesturiskuo melodrama „Latgolys laikadečs” (2011), drama „Vīna vosora deļ vysu” (2013), videoklipi muokslinīkim „Poparts”, „Sovvaļnīks”, „Ginc un Es” i c.

◆ Latgolys entuziastu grupa „Bīldis”
Foto: Jānis Litavnieks

❖ 2006. g. tyka nūdybynuota regionaluo raidstaceja „Latgolys Radeja”, kas niule ir sašaurynovuse sovu programu pīduovuojumu; niule raidstacejā lels akcents teik lykts iz kristeigūs vierteibu sludynuošonu.

Cytuos Latgolys regiona radeju stacejuos („Latgales Radio”, radio „Ef-Ei” i „Divu Krastu radio”) nu 2012. g. producentu grupa SIA „Lietišķā Latgale” taisa kasnedelis raidejumu cyklu latvīšu i latgalīšu volūdā „Pi myusim Latgolā”, kas informej par kasnedelis kulturys aktualitatem, gastej pi Latgolai nūzeimeigu cylvāku. 2015. g. raidejumu cyklys „Pi myusim Latgolā” tyka izvierzeits „Celmlauža balvai” par radūšu inovaceju Latvejis elektroniskūs plašsazinis leidzekļu darbeibys jūmā aizvadeitajā godā. Nu 2015. g. juņa *Latvijas Radio 2* jī veidoj raidejumu „Breivdīnuos iz Latgolū!”, kas viestej par kulturys i turisma dzeivis nūtykumim Latgolā.

Nu 2012. g. sevkuru sastdīni *Latvijas Radio 1* latgalīšu volūdā skaņ raidejums „Kolnasāta”. Jīmā teik runuots par socialekonomiskim, kulturys, izgleiteibys, politikys i sporta jaunumim Latgolā. Audiovuordineicā skaņ i seņ damiersti, i jauni vuordi latgalīšu volūdā.

Nu 2015. g. vysa daīmamuo latgalīšu muzyka 24 stuņdis dīnnaktī teik atskaņuota šķārsteikla vītne www.latgaliesi.pieci.lv, kas dorbojās kai atsevišķys Latvejis Radejis www.pieci.lv kanals.

❖ Daudzi presis izdavumi, kai ari radeju raidejumi ir daīmami ari šķārsteiklā. Nūzeimeiguokuo šķārsteikla vītne ir www.lakuga.lv aba *Latgalīšu Kulturys Gazeta*. Portals latgalīšu volūdā viestej par aktualitatem latgalīšu kulturā Latgolā, Latvejā i pasaulī, kai ari pīduovoj rokstus par regiona viesturis i politikys vaicuojumim, izgleiteibu, volūdu i c.

Eipaša nūzeime sabīdreibys informiešonā i ari rezonaņsis veiduošonā ir Latgolys Studentu centram ar sātyš lopu <http://lgsc.lv/>. Individualizaceja myusu dīnuos pasaruoda inovativā formā – atsevišķu cylvāku veiduošonys emuarūs aba šķārsteikla žurnalūs (blogūs) latgalīšu volūdā, pīmāram, <http://saprge.wordpress.com/> ci <http://raibiis.wordpress.com/>.

Niule plašuokuos latgaliski daīmamuos tematiskuos datu vītne ir kulturviesturis datu baze Ludzys bibliotekā (<http://www.ludzasbiblio.lv/lv/vecaks-lg/>), Latgolys konceptu aproksti (www.futureofmuseums.eu) i specialais latgalīšu volūdys korpuss (<http://hipilatlit.ru.lv>) Rēzeknis Augstškolys datu bazē.

◆◆◆ Muzyka ◆◆◆

❖ Latgališu popularuos i šlagermuzykys izpildeituoji sovu darbeibu ir suokuši 90. g., kod atpazeistama palyka Aija Rimša, „Latgales dāmu pops”, „Laimas muzykanti” i c.

Leluokuo aktivitāte ir vārojama 21. g. s. suokuos, pasaruodūt muzykā vys jaunim vuordim. Zeimeigs nūtykums latgališu muzykā ir pirmuos latgališu dzīšmu izlasis „Latgolys radejis izlase” izīšona (2007), nūdrūsnojūt breineigu īspieju klauseituojuim dabuot pasavierīni myusu dīnu latgališu muzykā i īsapazeit ar juos izpildeituojuim.

Latgališu muzykā var saredzēt itaidys tendenčis:

◆ Latgališu tautysdzīšmu apdaris vysaidūs stylūs. Eipaši pīmynami: Biruta Ozoliņa, kuryš izpildeituos tautysdzīšmis „Zyna Dīvs, Zyna Laima” i „Apleik kolnu saule tak” ir sajāmušys AKKA/LAA bezgaleibys bolvys tautys muzykys nominacejā. Ar grupu „Patina” jei ir pīsadalejuse daudzūs džeza festivalūs pasaulī. Daugovpiļš grupa „Laimas muzykanti” popularitatī īgiva ar tautysdzīšmu apdarem albumā „Gonam gona”. Leivuona grupa „Krampis” ir pazeistama ari ar tautysdzīšmu rock apdarem („Seši mozi bundziņiki”, „Skaista muna leigaveņa” i c.). Jaunīšu auditorejā eipaši populara ir palykuse postfolklorys grupa „Rikši” (2014. g. debejis albums „Pa pyrmam”). Šlagerstylā nazcik tautysdzīšmu diskā „Tuoli dzeivoj” (2002) ir ītrakstejuši Inga i Normunds, ari „Latgales dāmu pops” (2004. g. disks „Ar celulozi pret celulītu”). Ari cytom grupom („Cielaviņa”, „Borowa MC”, „Bez PVN”) ir atseviškys tautysdzīšmu versejis

◆ Muzykys grupa „Bez PVN”
Foto: Baiba Buceniece

i apstruodis, nu kurūs eipaši pīmynama grupys „Borowa MC” dzīšme „Vyskaistuokajai meitinei” ar tautysdzīšmis motīvu „Nadūd, Dīvs, i veitulam”, kas palīk par *Radio SWH* i *Latvijas Radio 2* „Muzikālās bankas” 2005. g. popularuokū dzīšmi.

◆ Šlagerstyla muzyka. Juos populars izpildeituojs ir bejs i ir „Latgales dāmu pops”. Cytim izpildeituojuim, pīm., grupom „Galaktika”, „Ginc & Es” albumi vaira teik izdūti latvīšu volūdā, taidā veidā nūdrūsnojūt plašuoku klauseituoju auditoreju. 2007./2008. g. Latvejis šlageraptaujā ar vīnu nu naoficialūs latgališu himnu „Skaidruo volūda” pajam viersu grupa „Baltie lāči”. Sovutīs 2009. g. izīt Latgolys šlagerlideru „Patrioti.lg” debejis albums – „Daugaveņa”, 2010. g. grupa pīsadola Daugovpiļš teatra izruodē „Kleperņiku pogosta zvaigzne”, a 2011. g. izdūd albumu „Latgaleite”. Latvejā popularais duets „Inga un Normunds” sovys dailradis 15 godu jubileju 2015. g. sviņ ar jauna albuma „Munai Latgolai” izdūšonu latgališu volūdā.

◆ Pop i rock muzyka. Latgališu modernuos muzykys aba gitarrepa puorstuovi nu Rēzeknis nūvoda (grupa „Borowa MC”) ir izdavuši treis albumus i dabovuši īvārojamus panuokumus. Ar pyrmū albumu „Trepis iz nakurīni” (2005) Latvejis Muzykys īrokstu goda bolvys ceremonejā grupa daboj treis bolvys: par lobuokū debeju, lobuokū *hip hop* albumu i lobuokū *hip hop* dzīšmi. Vāluok itam albumam teik daškierts Zalta diska statuss Latvejā (puordūti vaira kai 5000 eksemplaru). 2008. g. izīt grupys trešais albums „Ui, lobs”, kura dzīšme „Iledzies par Latviju”, pīsadolūt Aishai i Arčam Dvarjonam (*Artis Dvarionas*), palīk par tituldzīšmi projektam „Nākamie 90” (veiduots par gūdu Latvejis naatkareibys 90. godadīnai). Melanholiskuo roka izpildeituojs Sovvaļņiks ir izdevs div diskus: 2009. g. „Sūpluok”, kas veļteits M. Andžānis 100 godu jubilejai i kuramā ir izmontuota modernuo latgališu dzeja (Boņuka bolva), a 2010. g. – „Bolts susātivs” ar O. Kūkuoja dzeju (veļteits dzejņika 70 godu jubilejis atcerei).

◆ Muzykys grupa „Borowa MC”
Foto: Sergejs Medvedevs

Kuorsovys grupa „Bez PVN” ir *latgaļu* rock puorstuovi, kam ir izguojuši div albumi: „Pyrms vuorda” (2007) i „Reits” (2013), unikalā formatā – magnetofona leņtē (80.–90. g. relikveja) – izdūts albums.

Grupa „Laimas muzykanti” nu kapelys ir izauguse da Latvejā pazeistamu etnoroka puorstuovu, kū aplīcynoj 2007. g. albums „Orkla bolss”, ari 2015. g. izdūšonai paradzātais albums „Rodi”. Daugovpili puorstuov ari pozitivuo roka grupa „Dabasu durovys”, kas 2008. g. izdūd albumu „Lepetnīks”, a cytus godus vēl div albumus: „Styklu vītā skaņa” (2012) i „Bāka” (2014), ar kurim sajam Boņuka bolvys. Nu Daugovpiļš nūvoda īt ari talanteiguo latgaļišu dzīsmineica Laura Bicāne (ari Boņuka bolvys), kas ari izdavuse div albumus: „Es tikai ļaujūs” (2013) i „Trīspuksti” (2015).

2014. g. spūdrys nūtykums ir grupys „Green Novice” debejys albuma „Padebeši” izdūšona, kas ir krūņs grupys ilggadejai darbeibai i kas teik nomināta nazcik Latgolys i ari Latvejys muzykys bolvom.

Alternativajuos aprynduos stabilu vītu ir ģījems projekts „Kapli”, kura golvonais viļciejspāks ir literats Raibais, a juo paleigi ir Saļņovys muzykanti. Projekta panuokumu skaitā ir šursyutomais EP albums „Prauda par Madali” (2013), bolva „Boņuks” i suoktais dorbs pi CD „Ašņa dasys” sagataveišonys.

◆ Alternatīvais muzykys projekts „Kapli”

◆◆◆ Omoti ◆◆◆

◆ Latgolā vys vēl teik izmontuoti tradicionālī tautsaimnīceibys veidi (vuškūpeiba, biškūpeiba, gryudkūpeiba, lyna sāklkūpeiba), tok sūpluok tim teik vaicuoti alternatīvi nūsadorbuošonys veidi (turisms, kulinareja, cytys pakolpuojumu sferys) regiona sociaekonomiskuos atteisteibys veicynuošonai.

◆ Latgolys piļsātu turisma informacejys centru darbinīki, sasadorbojūt ar vītejim ģdzeivuojuojim, ir izstruodovuši vysaidus tūrisma maršrutus („Atkluoj Dīnvydlatgolys breineibu”, „Aizraunūšuo Latgola”, „Bazneicu tūrni Latgolys azaru spīgeļūs”, „Latgolys videnš”, „Vuocu krystnešu legendys Latgolā”, vaira verīs <http://turisms.latgale.lv> i <http://www.latvia.travel/lv/raksts/latgale>).

Kūpā ar uorvaļstu sadarbeibys partnerim – puorūbežu maršrutus („Amatnīceibys turisma maršruts”, „Lauku turisma maršruts”, „Sakraluo turisma maršruts”, vaira verīs <http://turisms.latgale.lv>), kab sevkurs interesents varātu atrast, apsavērt i izbaudeit sev vālamū (muzejus, amatnīku darbneicys i studejys, dobys i kulturviesturiskūs objektus, piertis, izjuodis i tml.).

◆ Aivara Ušpeļa darbneica Rēzeknis nūvoda Maltys pogostā

- ❖ Vīns nu pastuoveigūs top 10 Latvejis turisma golamierķu ir Aglyunys bazilika (<http://www.latvia.travel/lv/raksts/10-dizvietas>), tok Latgolys regionā turistu īcīneiti objekti ir ari dobys parks „Daugovys lūki” i Neicgaļa Lelais akmiņs, „Ondrupinis lauku sāta”, Ludzys viesturiskais centrys, Daugovpiļs cītūksnis i Marka Rotko muoksls centrys, Leivuona stykla muzejs Latgolys muoksls i amatnīceibys centrā, Aglyunys Maizis muzejs, Leļu muzejs Preiļūs i Latgolys pūdņiku darbneicys (vaira verīs <http://www.latvia.travel/lv/raksts/latgale>).

- ❖ Turistu īcīneita ir „Ondrupinis lauku sāta” (nu 2000. g., vad. Skaidrīte Pauliņa) – pyrmais Latgolys etnografiskais muzejs, kū veidoj 20. g. s. suokuma celtņu kompleks ar sešom ākom: dzeivojamū ustobu, klieti, klāvu, reju, malnū pierti i smēdi. Te ir īspiejams nūbaudeit ari tradicionālūs iedīņus i dzierīņus staraveru i latgalīšu gaumē: kļockys, kugeli, guļbešņikus, pancaku ar cymusu, asušķys i šmakovku.

◆ Etnografiskais muzejs „Ondrupinis lauku sāta” Dagdys nūvodā

- ❖ Muola apstruodei Latgolā ir senejis tradicejis. Jau neolita laika perioda arheologiskajūs pietejumūs atkluotys līceibys par senejūs latgaļu saimnīciskū dzeivi i juos materialū aplīcynuojumū muolā. Par pūdņiceibys izplateibys senejumu līcynoj vītvuordi (pīm., sādžys Pūdeni i Sviļpova, sāta Pūdynova) i itamā nūzarē lītuotuo terminoloģeja.

- ❖ Keramikys izplaukums ir attīcynojams iz pyrmuos Latvejis laiku, kod Latgolys keramiķu dorbi tyka gūdalguoti slovonuokajuos Eiropys izstuoedēs (Polikarps Vylcāns, Andrejs Paulāns, Polikarps Čerņavskis, ari pūdņiku dzymtys trejus paaudzēs – Babri, Kaļvys, Peipāni, Ušpeļi, Vylcāni i Ryuči). Atšķireibā nu aizlīguma drukuot gruomotys latgalīšu volūdā keramika atsateisteja ari padūmu godūs. Latgolys keramiki, pasateicūt muoksls viesturnīka Juoņa Pujāta iniciatīvai, dabova panuokumus Vyssavīneibys izstuoedēs.

- ❖ Myusu dīnuos pūdņiceiba vys ir unikala Latgolys regiona vizitkarte. Latgolys keramiku darbneicuos roda i senejuokū malnū keramiku ar tradicionālom formom i proporcejom, i kruosainū (glazātū) keramiku.

- ❖ Par keramikys saglobuošonu i atteisteišonu ryupējās sevkurs keramiks atsevišķi ci dzymtys kūpumā (Locānu dzymta, Dumbrovsku dzymta, Ušpeļu dzymta), keramiku organizacejis (vacuokuo keramiķu organizaceja Latgolys regionā – Andreja Paulāna Tautys lītišķuos muoksls studeja), „Pūdņiku skūla” (apstyprynuota 1990. g; <http://www.manss.lv/pudnikuskula.html>), kū puorstuov deveni Latgolys keramiki (E. Vasilevskis, S. Viļums, A. Ušpeļs, I. Veceļs i c.), ari Tautys lītišķuos muoksls studeja „Latgale” Daugovpilī (L. Zeiļa, J. Saikovskis, I. Šauša, V. Zabiņako i c.).

- ❖ Tradicionāli kas pavasari (parosti apreļa beiguos) Latgolā nūteik Pūdņiku dīnys (ari Keramikys dīnys, nu 1980. g.) – keramiķu tikšonus, paraugdemonstrejumi,

◆ Keramiks Evalds Vasilevskis

cepļu kurvnuošona i attaiseišona, izstuodis i muola meistaru gūdynuošona.

❖ Na viņ keramiki, tok ari cytu omotu meistari Ludzys nūvodā ir izveidovuši SIA „Ludzas amatnieku centrs” (nu 2005. g.), kas atsarūn zamyn pi Ludzys piļskolna. Ite ir tradicionalūs prasmu školys (pīm., latgalīšu iediņu škola) i senejūs omotu (pīm., keramika, audieja, kalieja) meistardarbneicys, kuramuos sevkurs var paraudzēt saneit svīstu, veit lyna viervis, kruosot dzejs, iztaseit stabuli ci petiernis (lyna viervu apovus) i c.

SAIMISTEIBYS TRAUKI

Vuoraunīks – saimisteibys trauks, kas nu suoku izmontuots iediņu taiseišonai, vāluok jimā suoce globuot īvuorejumu, taukus i madu. Nu vuoraunīka ir atlasynuotys daudzys saimisteibys trauku formys, bārnu kaitenis.

Ļaks – aleja trauks.

SEIKPLASTIKA

Vāze ar dekoru

Latgolys svečturs

Latgalīšu dzejneica i žurnaliste Anna Rancāne: *Latgolys svečturs ir kai Pasauļa kūks, kura zorūs dzīd guņšputni, jī ir kai mozys muola bazneicys, kas ar sovom smailem savīnoj Zemi i Dabasus, kvāpynojuūt sveču lyuģšonys Vysaugstajam.*

Laksteigola, zirdzeņš-svilpaunīks

❖ Izteiksmeigi kūkgriezumi Latgolā vārojami dzeivojamuos ustabuos i bazneicuos, par itū līcynoļ atseviškys pat da myusu dīnu sasaglobuojušys tautys tradicionaluos i lītiškuos muoksls vierteibys. Kai pīmāru var pīminēt vīnu nu senejuokūs dīvnomu Latgolā – Juoņa Kristeituoja Brodaižys pareizticeigūs bazneicu (Ludzys nūv.), kū rūtoj skaisti kūkgriezumi. Tok myusu dīnuos vys ratuok teik saglobuoti viesturiskī lūgi i apmaļu rūtuojumi jaunu materialu, byuvnīceibys tehnologeju i izmoksu deļ. Taidā veidā teik pagaisynuots dzeivuo materiala – kūka – spāks.

Tok par kūka apstruodis nūzeimi latgalīšu dzeivē līcynoļ īvārojamais Latgolā struodojūšūs kūka apstruodis meistarū skaits (A. Lapa, O. Rancāns, J. Škutāns, V. Mukāns, J. Kivlenieks, A. Kuzmins, Ē. Kanaviņš i c.). Jī dorbus veidoj sovai i saimis prīcai, duovynuošonai i tierguošonai. Taipat īvārojams ir vuceibu īstuožu skaits, kuramuos var apgiut kūka apstruodis pamatīmanis (pīm., Latgolys Amatnīceibys meistarū škola, Bolvu Amatnīceibys vydsškola, Makašānu Omotu vydsškola i c.).

Kūkgriezumu darynuojumi (mebelis, trauki, lūgi, skulpturys, dizaina prīškmati) ruoda, ka sevcuram kūka apstruodis i kūkgriezumu meistaram ir sovs eipašais izteiksmis veids i tradīcejis.

◆ Muižys ākys durovu fragments Rēzeknis nūvoda Leņdžu pogostā

◆ O. Rancāna veiduojuo kūka figūra „Latvejis školuojuos”

◆ A. Rancāna veidotā koka figūra „Latvijas skolotājs”

❖ Ontona Rancāna (Rēzeknis nūv.) nu kūka veiduojuos **figuraluos kompozicejis, portreti** (politiķu, kulturys darbinīku i popularu cylvāku sarži), dekoratīvi prīškmati i krucifiksi, kas atsarūn Latgolys nūvodūs.

❖ Bīdreiba „Kroma kolna bruoliste” (nu 2012. g.) ir vīneigais Latgolys viesturis rekonstrukcejis klubs, kas apvīnoj ap 20 Latgolys viesturis interesentus i dūmubīdrus (vad. Aleksandrs Lubāns), kuru pamatnūsajimšona ir Latgolys viesturis nūtykumu (9.–13. g. s. kulinarejis, amatnīceibys, kara muoksls) imitiešona, eksperimentaluos arheologejis pasuočiņu organiziešona i kulturviesturiskūs nūdarbeibu vadeišona školuos i muzejūs. Juos bīdri restaurej 9.–11. g. s. latgaļu ciļšu kūka pili Kroma kolnā (Dagdys nūv.), apsavylkuši senejūs latgaļu tārpus (bruņu kraklūs, kažuka uodu apmetņūs, rūtuos) reikoj Kroma kolna piļs svātkus (nu 2012. g.) i regulari pīsadola amatnīku pasuočiņūs Latgolā, cytūs nūvodūs i sābru vaļstīs.

Bīdreibys vadeituojs A. Lubāns ir dabuojs latgalīšu kulturys goda bolvu „Boņuks” (nominacejā „2014. goda cylvāks kulturā”).

◆ Bīdreiba „Kroma kolna bruoliste”

IZMONTUOTUO LITERATURA

Ai, māte Latgale. (2001) Zeile, P. (sast.). Rīga: Annele.

Andronovs, A., Leikuma, L. (2008) *Latgaliešu-latviešu-krievu sarunvārdnīca*. Ačynskys; Reiga.

Ausmas zeme. Encklopēdīskis izdevums skolēniem. (2012) Red. S.Lazdiņa. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola.

Breidaks, A. (2007) *Darbu izlase 1*. Rīga: LU aģentūra “LU Latviešu valodas institūts”, 537.–542. lpp.

Brežgo, B. (1943) *Vacōkō skūla*. Brežgo, B. *Latgolas pagōtne*, I. Daugavpils: VI. Lōča izdevnīceiba. 6.–23. lpp.

Briška, B. (1984) *Latgola – muna tāvzeme*. Minhene: P/S Latgaļu izdevnīceiba.

Dunsdorfs, E. (1991) *Latgales vēsturiskās kartes*. Kārļa Zariņa fonds, Melburnā.

Dzeivē kai anekdotē, anekdotē kai dzeivē. Anekdošu krōjums. [b.g.] Sast. P.Lōcs, L.Širins, G.Igauņs. Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevnīceiba.

Endzelīns, J. (1982) *Darbu izlase*. 4. sēj., 2. daļa. Rīga: Zinātne, 387.–388. lpp.

Gailiša, A. (1998) *Latvijas Valsts karoga rašanās*. Raituma, D. (sast.) *Latvijas Valsts svētuma zīmes*. Rīga: E.

Melngaiļa Tautas mākslas centrs. 67.–78. lpp.

Jurevičs, P. (1973) *Latviešu emocionālā attieksme pret Rietumu kultūru*. Jurevičs P. *Pretstatu pasaule*. 180.–185. lpp.

Karkonens-Svensons S. *Latgaliešu rakstu valoda un jaunnorvēģu valoda sociolingvistiskā skatījumā*.

<http://www.latgale.lv/lg/news/article?id=1554>

Karulis, K. (1992) *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. Rīga: Avots, 1.–2. sēj.

Kemps, F. (1991) *Latgales likteņi*. Rīga: Avots.

Kursīte, J., Staņeckā, A. (2003) *Latgale: valoda, literatūra, folklorā*. Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevnīceiba.

Latgales vēstures mācību programma, pamatfakti, avoti un literatūra. (1992) Sast. H.Soms. Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevnīceiba.

Latgale un Daugavpils: Vēsture un kultūra. (1996) Rakstu krājums. Daugavpils: A.K.A.

Latgolys lingvoteritorialuo vuordineica, II. (2012) Zin. red. I. Šuplinska. Rēzekne: Rēzeknis Augstskola.

Latkovskis, L. (1991) Latgolas nūsaukuma izacelšona un nūzeime. *Mōras Zeme*, Nr. 2.

Leikuma, L. *Divejis latvišu rokstu tradicejis: kūpeigais i atšķireigais*. www.vvk.lv

Leikuma, L. (1993) *Gruomota školuojujīm*. Lielvārde: Lielvārds.

Leikuma, L. (2007) Pirmā augstskola Latvijā – Krāslavā. Unda, V. (red.) *Krāslavas Garīgais seminārs – pirmā augstskola Latvijā, konferences materiāli 2006. gada 27. oktobrī, Krāslavā*. Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevniecība. 3.–7. lpp.

Lōcis, V. (2009) *Dīnasgrōmota. 1940–1945*. Dainis Mjartāns (red.) Varakļōni: Latgolas sāta.

LR Tieslietu ministrijas Valsts valodas centrs. (2008) *Latgaliešu rakstības noteikumi, Rīga–Rēzekne. Novadu tērpī. [4. grāmata] Krustpils*. (1991) Sast. Kivicka, E., Karnups, A. Rīga: Latvijas Strādnieku savienība.

Paukste, J. (2002) *Latgales mūzikas kultūra*. Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevniecība.

Paukste, J., Rancāne, A., Salceviča, I., Viļčuka, I. (2008) *Latgales kultūras darbinieki. 1.–2. sēj.* Rīga: Jumava.

Puisāns, T. (1988) *Latgale. Vēsturiskas skices*, Toronto.

Pujāts, J. (2002) *Latgales keramika*. Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevniecība.

Rancāns, A. (1996) *Kokā cirstās ciešanas*. Rīga: Preses nams.

Salceviča, I. (2005) *Gadsimts latgaliešu prozā un lugu rakstniecībā: 1904–2004*. Rīga: Zinātne.

Seiksts, O. (sak., 1999) *Pagrauda*. Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevniecība.

Slišāns, O., Vaisvalavičienē, K. (2009) *RŪTAĻU VYDĀ. RATELĒ VĒDORELIE*. Rēzekne. Školōtōju sagatavōšonas poltika jōgrūza! (1931) *Latgolas Škola*. Nr. 9. 32. lpp.

Valeinis, V. (1998) *Latgaliešu lirika*. Rīga: Jumava.

Zariņa, A. (1970) *Seno latgaļu apģērbs 7. –13. gs.* LPSR ZA Vēstures institūts. Rīga: Zinātne.

Zeile, P. *Latgaliešu etnomentālitate un kultūra*. <http://dau.lv/ld/9-29.html>

Zvanītāja, S. (sak., 1998) *Rēzeknes Valsts skolotāju institūts: 1925–1944*. Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevniecība.

ELEKTRONISKĪ RESURSI

<https://araisuezerpils.wordpress.com/priekslasijumi/seno-latgalu-apperbs-i-zeiere/>

<http://bildis.blogspot.com>

<http://www.catholic.lv/main.php?parent=1680>

<http://www.csb.gov.lv>

<http://www.futureofmuseums.eu>

<http://hipilatlit.ru.lv>

<http://www.kraslava.lv>

<http://www.kromakolns.com>

<http://www.lakuga.lv>

<http://www.latgale.lv/lv/padome/info>

<http://www.latgalesamatnieki.lv>

<http://latgaliesi.pieci.lv>

<http://www.latvia.travel/lv>

http://ldb.lv/skreineite_vl/

<http://lgsc.lv/>

<http://www.lr.lv/>

<http://www.lrtv.lv/>

<http://lr1.lsm.lv/lv/lr1/raidijumi/kolnasata/>

<http://www.lsm.lv>

<http://www.ludzasamatnieki.lv>

<http://www.ludzasbiblio.lv/lv/vecaks-lg>

<http://malta.lv>

<http://www.manss.lv/pudnikuskula.html>

<http://www.pimyusimlatgola.lv>

<http://raibiis.wordpress.com/>

<http://www.rezekne.lv/>

<http://www.rubon.eu>

<http://saprge.wordpress.com/>

<http://turisms.latgale.lv>

<http://virmus.ri.lv>

<http://visitdagda.com>

AKTIVUOKŪS LATGALĪŠU IZPIĻDEITUOJU CD I MP3 FORMATĀ ŠURSYUTOMĪ ALBUMI

Bez PVN „Pyrms vuorda” (2007)

Bez PVN „Reits” (2013) (mp3)

Bicāne Laura „Es tikai ļaujūs” (2013)

Bicāne Laura „Trīspuksti” (2015)

Borowa MC „Trepis iz nakurīni” (2005)

Borowa MC „Plastilina pasaule (2007)

Borowa MC „Ui, lobs!” (2008)

Cielaviņa „Esmu Ludzai pierakstīts” (2005)

Dabasu Durovys „Lepetņiks” (2008)

Dabasu Durovys „Styklu vītā skaņa” (2012)

Dabasu Durovys „Bāka” (2014)

Galaktika „Rāzna” (2012)

Ginc un Es „Esi latgalīts” (2013)

Green Novice „Padebeši” (2014)

Inga un Normunds „Toļi dzeivoj” (2002)

Inga un Normunds „Munai Latgolai” (2015)

Kapļi „Praudā par Madali” (2013) (mp3)

Laimas Muzykanti „Gonam gona” (2003)

Laimas Muzykanti „Orkla bolss” (2007)

Laimas Muzykanti „Rodi” (2015)

Latgales dāmu pops „Latgales dāmu pops” (1996)

Latgales dāmu pops „Ar celulozi pret celulītu” (2004)

Latgales dāmu pops „Es tava topmodele” (2005)

Latgales dāmu pops „Bučas” (2008)

Latgolys Radejis izlase Nr.1 (2007)

Ozoliņa Biruta „Bolta eimu” (1999)

Ozoliņa Biruta „Sirdsgrieži” (2002)

Ozoliņa Biruta „Miega dziesmas” (2004)

Ozoliņa Biruta „Ucināmās dziesmas” (2005)

Ozoliņa Biruta „Patina” (2006)

Ozoliņa Biruta „Caur sidraba birzi” (2012)

Ozoliņa Biruta „Sauli sēju” (2013)

Patrioti.lg „Daugaveņa” (2009)

Patrioti.lg „Latgaleite” (2011)

Rēzeknes Zaļo pakalnu koris „Kalniem pāri...” (2014)

Rikši „Pa pyrmam” (2014)

Sovvaļņiks „Sūpluok” (2009)

Sovvaļņiks „Bolts susātivs” (2010)

Rēzekne 2015